SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

GODINA III
BROJ 52

Uredništvo: Francuska 7, tel. 28-098
Administracija: Kardeljeva 31, tel. 24-001

BEOGRAD, UTORAK 26 DECEMBAR 1950

LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO

PRIMERAK
4 DINARA

POEZIJA JE NEPREKIDNA SVEŽINA SVETA

Dušan Matić

Jednoga dana — biće skoro tri meseca — krajem septembra, tek laki rujni talas preko lišća i prozor još otvoren u sobi, na mom stolu našli su se sasvim slučajno jedno kraj drugog nedavno objavljene »Izabrane pesme« Desanke Maksimović u poznatoj zagrebačkoj kolekciji »Mala biblioteka« i jedan broj francuskog informativnog književnog časopisa »Paru« (»Izišlo«) čiji je uvodnik glasio: »Bilans pola veka nauke i filozofije«. Na nekih četrnaest stranica, rezimirana su bila i pobrojana redom, po godinama, što je moguće kraće i zbijenije, bez komentara, presudna i najznačajnija otkrića i pronalasci u svim naučnim granama u toku protekle prve polovine XX veka.

Rekao sam »našli su se sasvim slučajno«, jer, zaista, između namere da napišem kratku belešku o »Pesmama« Desanke Maksimović i namere da pišem, u ovoj godini preloma našeg stoleća, kao neki osvrt na tu burnu i znamenitu polovinu XX veka, koji je i samo tkivo i sav udes i našeg života, te sam u tu svrhu pabirčio gde stignem potreban mi materijal, nije bilo do toga dana nikakve veze. Tema »Desanka« i tema »polovina veka« bezbrižno su tekle, činilo mi se, u mojoj pomalo lenoj spisateljskoj glavi, kao dve paralelne reke da se možda nikad ne sretnu, baš onako kako su nas učili u geometriji. Ali od toga časa — ne znam da li će mi poći za rukom da ovde pred vama evociram sav nemir i sva ona pitanja koja su iskrsla u meni iz tog neočekivanog susreta nauke i poezije na mom stolu tog popodneva krajem prošlog septembra — ali od toga časa te dve paralelne teme, dotle ničim ne povezane kontrapunktno ali nerazlučivo spojile su se u jednu, i, izgleda, tek se tako međusobno punije osvetljavaju, tek zrelo postaju jasne u svetlosti grandiozne teme žive istorije ljudi pred našim očima, u ovoj tek prohujaloj polovini ovog našeg izuzetnog XX veka — izuzetnog, jer je izuzetno nama pao u deo da se s njim rodimo, živimo i umremo, i kako-tako predamo baklju dalje.

U kratkoj uvodnoj belešci za članak o kome je ovde reč: »Bilans pola veka nauke i filozofije« pisalo je:

»Poluvek koji se završava bio je, u oblasti čiste nauke, a naročito u fizici, revolucionarnog karaktera dosada bez primera u istoriji misli. Principi za koje se verovalo da se mogu pripisati eventualnoj strukturi samog razuma kao princip isključenja Trećeg i princip kauzaliteta bili su dovedeni u pitanje, jedan u čistoj matematici, drugi u eksperimentalnoj fizici; okviri prostora i vremena bili su iz temelja poljuljani, a prvenstvo Euklidove geometrije u tumačenju fizičkog sveta je iščezlo. Ako se posmatraju četiri revolucije u fizici: teorija kvanta, teorija užeg relativiteta, teorija uopštenog relativiteta i talasna mehanika, može se videti da svaka od njih ima značaj koji se dâ uporediti sa značajem koji su u svoje vreme pretstavljali Njutn i Galilej, što svedoči o izvanrednom ubrzanju razvoja misli. Napredak teorije i napredak opita išli su gotovo u korak. Ne može se, međutim, reći da je isto bilo i sa tehničkim razvojem čiji se ritam znatno usporio u poređenju s ritmom koji je imao u prošlom stoleću: pošto se oslobođenje atomske energije zasada upotrebljava u destruktivne svrhe, mi nastavljamo da živimo na izvorima energije poznatim iz XIX veka, i pored brojnih i važnih iskorišćenja koji su izmenili okvire našeg svakidašnjeg života (avion, radio)«.

A zatim se u članku vrtoglavo redaju brojna naučna otkrića i pronalasci, u kratkim, sažetim formulacijama, koje za laičko uvo zvuče tajanstvenije od svih nerazumljivih strofa Gongore, Malarmea, ili nekog od naših pesnika između dva rata.

Evo samo nekoliko nadohvat uzetih:

U oblasti matematike i logike: 1900. — David Hilbert, koji je godinu dana pre toga, nabrojao nužne i dovoljne aksiome za postavljanje temelja Euklidove geometrije, objavljuje na međunarodnom kongresu matematičara u Parizu 23 problema koji čekaju da ih matematika reši.

1900. — Riči i Levi-Čivita zasnivaju tenzornu analizu ili apsolutni diferencijalni račun, koji će postati matematički instrument relativističke fizike.

1904. — Zermelo formuliše aksiomu izbora koji se tiče mogućnosti da se uredi svaka skupina čak sastavljena od neizbrojivog beskraja elemenata, što otvara krizu matematičke misli na granici logike i filozofije: matematičari se dele na dva tabora već prema tome da li usvajaju ili odbacuju legitimnost rešenja u kojima interveniše beskrajni niz operacija koje prevazilaze mogućnosti ljudske konstrukcije.

A najzad:

1944. — Mašina za računanje ENJA (18.000 elektronskih tuba — sagrađena na Univerzitetu u Pensilvaniji) zamenjuje matematičara u svim njegovim računanjima, ali ga ne rasterećuje napora invencije.

U oblasti teoriske fizike: 1900. — Maks Plank uvodi pojam kvantuma delovanja ili zrna energije pomnoženog vremenom: energija se ne emituje niti apsorbuje neprekidno već u skokovima koji odgovaraju celim sadržateljima jedne nedeljive konstante. Prekid sa postulatom kontinuiteta koji je primljen još od vremena Lajbnicovih u svrhu izražavanja zakona prirode putem diferencijalnih jednačina.

1905. — Teorija relativiteta Alberta Ajnštajna: nesavladivi karakter brzine svetlosti, koja se ne poredi ni s jednom drugom brzinom u praznini; međuzavisnost prostora i vremena, koji prestaju da imaju »apsolutni« karakter kada se uzmu izolovano; promenljivost mase jednog tela u funkciji brzine, dakle energije. Obaranje osnova racionalne mehanike koja je primljena od vremena Galileja.

Zatim uvodi pojam fotona ili čestice svetlosne energije, u optiku.

1911. — Raterford konstruiše model atoma prema slici sunčanog sistema.

1913 — Nils Bor predlaže novu sliku modela atoma u skladu s teorijom kvanta.

1912—1913. — Teorija uopštenog relativiteta Ajnštajna. Svet se ukazuje kao krajan, ma da bezgraničan u svojim prostornim dimenzijama (svetlosni zraci mogli bi da ga obiđu a da mu ne nađu granice.)

1927. — Verner Hajzenberg ustanovljava relacije neizvesnosti prema kojima je nemogućno simultano i sa istom preciznošću opservirati položaj i brzinu jedne čestice, iz čega proističe nemogućnost da se tačno predvidi njen budući položaj. Prekid sa klasičnim shvatanjem determinizma: o načinu da se filosofski interpretira taj događaj, fizičari su se podelili u dva tabora: s jedne strane Plank, Ajnštajn, Lanževen (oni koji ga pretpostavljaju) i s druge strane Nils Bor, Edington i Dirak (oni koji ga odbacuju).

U oblasti eksperimentalne fizike i hemije: 1903. — Raterford ukazuje na spontano raspadanje radiuma u helijum i radom: prva opservacija jedne transmutacije, tj. nastajanje jednog prostog tela iz drugog prostog tela.

1919. — Raterford ostvaruje prvu eksperimentalnu transmutaciju azota u kiseonik.

1929. — Lorens konstruiše prvi ciklotron (akselerator čestica) u cilju razbijanja atomskog jezgra.

1942. — Fermi postavlja prvi atomski stub u Čikagu.

1945. — Eksplozija atomske bombe.

1949. — Zlato je dobijeno transmutacijom polazeći od isotopa žive.

Stari san alhemičara, dakle, ostvaren je.

U astronomiji: 1900—1911. — Otkriće kosmičkih zrakova, tj. radioaktivnih emisija čije je poreklo van naše planete.

1924. — Lasket ustanovljava postojanje gasa koji apsorbuje svetlost u prostoru: nema nigde savršene praznine, ma da svuda ima praznine.

1925. — Linbled i Ort utvrđuju postojanje rotacije naše Galaksije (mlečnog puta), što dopušta da se izračuna njena masa podrazumevajući tu i mračna tela.

1948. — Instalacija džinovskog teleskopa na bregu Palomar koji dopušta da se sagledaju spiralne nebuloze udaljene od nas milijardu svetlosnih godina. (Brzina svetlosti u sekundi 300.000 kilometara).

Čovek je praktično sagledao do dna beskraja, koji ne može da zamisli, ali koji, eto, može da meri i vidi.

Neću vas više zamarati nizanjem čudesnih otkrića u biologiji.

Pred tim nabrajanjem naučnih otkrića i pronalazaka u toku poslednjih pedeset godina, od kojih je svaki genijalni korak napred ka sve punijem i dubljem poznavanju stvarnosti i od kojih sam vam ovde izneo samo neke, čoveka uhvati vrtoglavica: neke sam od njih razumeo, nekima naslutio značaj, ali najveći broj ostao mi je nepristupačan. Ja sam se setio reči jednog velikog modernog hemičara: »Ima nekih radova o istraživanjima u hemiji koje su pročitali i razumeli samo nekoliko — mislim da je rekao 13 — kolega«, tolika je već razuđenost naučnih specijalizacija, da jedan čovek danas može tek jedan mali deo nauke da obuhvati. Prošla su vremena Leonarda i Renesanse.

I ja sam rasejano otvorio prvu stranicu »Izabranih pesama« Desanke Maksimović, koje su stajale na stolu, na domaku moje ruke:

Pesnik i proleće

Ko kaže da pesnik biti može,
da nije trčao za vodom bujica
i gazio travu do kolena,
na pljusku aprilskom kisnuo do kože
i s glasovima se dozivao ptica.

Ko kaže da pesnik posle čitanja
U biblioteci u hladnoj gradskoj kući
ne sme otići pod nebo da sanja,
da se po zelenom runu zemlje pruži,
opijen vrenjem u sebi pesama.

Ko kaže da se o ljubavi pevati ne sme,
niti o mesečini, proleću i rosi,
da kraj pesme narodu i domovini
ne smeju protrčati i stihovi bosi
aprilske, pljuskom umivene pesme.

Ko kaže da pesnici nemaju prava
na snove, proleća na radosti lične,
Nije valjda aprilska ponikla trava
za srce što na sebi ljušturu ima
za ismevače i sebične.

Pesnici žive celim životom,
s ljudima su u drugarskom razgovoru,
na radu, u srcu borbe krute;
pesnici osamljeni dočekuju zoru,
gledaju oblake i ćute, ćute.

Čitate naše pesmarice,
ko aprilski pašnjak su mlade i sveže,
opevaju bitke i radne polete,
opevaju sve od puške do ptice.

Pesnici pevaju i zemlju svete,
ni od sna, ni od stvarnosti oni ne beže.

i nastavio sve do poslednje strofe poslednje pesme u zbirci »Pesnikov kip u parku«:

A sve okolo kolika je domovina
biće puno tvojih ostvarenih snova:
mirisaće svud parkovi iz mraka,
zemlja će biti puna srećne dece
kao jutra golubova
i uvek biće bolji život sina
od života predaka.

Nisu to bile za mene nove pesme; ali kao da sam ih prvi put čitao. Kao da se više nije ni radilo o pesmama Desanke Maksimović, već o prisustvu poezije same. Nikada možda kao te večeri septembarske, u podnožju grdnog oblakodera nauke koji se uzvitlao pred mojim očima do ledeno čistih nebesa apstrakcije i teoriske istine i zapanjujućih naučnih opita, koji se neočekivano pretvaraju za nas u mašine, vitamine i krvavo očigledne atomske bombe, i pred kojima se čovek oseća izgubljen, nikada, kažem, kao tada nisam osetio smisao, značaj i značenje poezije i njenu ulogu među nama.

Neću ovde izlagati nikakve teorije o poeziji, niti ih pobijati, neću razvijati nikakva umovanja; neću ulaziti u muke i veličinu pesničkog stvaranja, u ono što Hegel naziva »stvaralačkom moći«, a pesnik Bodler ironično »pesničkom kujnom«, o kojoj ni on sam nije nikada progovorio. O toj zanatskoj strani pesničke umetnosti uostalom, koliko ja znam, samo su se dva moderna pesnika, bez okolišenja i zazora, usudila da govore: Alan Edgar Po i Majakovski. Hteo sam, međutim, večeras jednostavnim rečima, možda šapatom, kao što se govori o dragim i dragocenim stvarima, da govorim o onom »čuđenju u svetu«, kako je rano preminuli hrvatski pesnik A. B. Šimić jednom rekao za pesnike, da pred vama pokušam da raščlanim one sažete reči Geteove: »Genije pesnika vam otkriva snagu čoveka«, kako bi nam bar malo jasnije postale ona potreba i glad za poezijom i njena čar koja struji, ista, od onog do besvesti ponavljanog u detinjstvu:

En den di nu
Sa raka ti nu,

do najzrelijeg stiha Njegoševog:

Što je čovjek? A mora bit' čovjek

Stih koji je čitav jedan program života i jezgrovit izraz tragičnog dostojanstva čovekovog, stih u kome reč »čovjek« u razmaku od jednog jedinog polustiha, magijom pesničke vizije iz odraza slabosti pretvara se u izraz snage.

Čuli ste maločas pesnika:

Ko kaže da pesnikmože biti
da nije trčao za vodom bujica
i gazio travu do kolena . . .

Ko među nama, međutim, nije gornje stihove u sebi ponovio, i nehotice izmenio jednu reč:

Ko kaže da pesnik može biti
da nije trčao za vodom bujica
i gazio travu do kolena . .

Jer pesnik je to osnovno jednostavno ljudsko i hteo tim stihovima da u sebi razgrne iza površne maske svoga lika i to čovečansko jezgro da iščupa iz ljušture svog svakodnevnog života.

Ako poezija nije puka igra — a ona to nije —, ako postoji neki smisao poezije, onda, čini mi se, i leži upravo

(Nastavak na četvrtoj strani)

Desanka Maksimović

Pismo iz Češke

Božena Novakova mi piše pismo
puno tuge,
kao da se vekove videle nismo,
kao da do neba rastu Karpati,
ili da na puteve krete duge.

Božena Novakova mi po golubu
pismonoši
potajne pozdrave šalje iz Češke.
Preko gora grdnih ptica prelete,
kroz oblake, vetre probi se teške.

Ptica mi u kljunu donese pismo,
i pramen sete:
»Mi ni ove godine opet nismo
jugoslovenski slavili praznik,
ni palili u Pragu vatromete.

U Češkoj je opet novembar bio
bez parada;
ali je moj otac u čast vašu
u podne doneo cveća iz grada,
i za vaše zdravlje digao čašu.

Mislio je narod na Jugoslovene,
na pale čete,
i negde u vrtu koji vene
igralo se vazdan vašeg vojnika
praško belokoso, bucmasto dete.

Đaci su pronašli stare čitanke
i bukvare,
gde o svakom vašem piše jurišu,
i naporima što vam život zare,
čitali šta stare čitanke pišu.«

Čehinja devojka mi po golubu
piše sinjem.
Ptica pismonoša donese meni
pismo savijeno u tanku trubu,
novembarskim pokriveno tihim injem.

Pružih mu radosno ruku da sleti
bliže, bliže,
srce mu svoje otvorih širom:
volim vesnika što ujutru stiže,
svetlucav kao da minú svemirom

Golub mi na krilo ostavi pismo
koje kaže:
»Mi ni ove godine opet nismo
jugoslovenski slavili praznik
niti u svečano obukli straže.

Ali sam na ulici, iznenada,
u noć kasno,
kad su prozori stali da se gase,
susrela naša dva pesnika mlada
idu i govore vaše pesme glasno.

Mi nismo vaše otpevali himne
nigde javno:
a ipak je ovo veče, skoro zimnje,
zbog te ljubavi, tuge nezadržane,
bilo i toplo i nezaboravno.«

Božena Novakova mi čak iz Češke
šalje glasa.
Srećno minu vetrove ptica laka,
tri planinska hladna prođe pojasa,
dok ne stiže sva rosna od oblaka.

»ZENICA OKA NAŠEGA«

(Povodom osamdesetogodišnjice rođenja Frana Supila)

Viktor Car Emin

Ta je godišnjica minula 30 novembra ove godine. Datum, što u mene izazivlje bujicu uzbudljivih sjećanja. Dolijeću, naviru, navaljuju, i evo mene na čudu, kako da ih sredim i kojima da dadem prednost. Otpočet ću sa 2 januara 1900, danom, kad je na Sušaku izišao prvi broj Supilova »Novog lista«. Novorođenom stoljeću bila su tada dva dana ... U Transvalu se lijevala krv. Krupni svjetski događaji bili su već u toku, dok su se drugi, kudikamo strahovitiji i za novi poredak u svijetu presudniji — mogli naslućivati.

U te već daleke dane pao je program »Novog lista«, za mnoge naše tadašnje petrefaktne političkastriće — prava bomba. Nova riječ, nov stil i perspektive: sve novo! I sve u duhu one — još u Dubrovniku — formulirane krilatice: t r e b a p o č e t i s v e i z n o v a!

Zbog progona i šikana od strane Kuenovih satrapa Supilo je već u proljeću 1901 god. prenio svoj list na Rijeku. U one dane posjetio me u Voloskom, i ostao u nas na ručku. Tijesna je bila naša sobica, kao i ona njegova tadašnja redakcija na Rijeci. Sobice tijesne, ali srca široka ... Već su bila blizu četiri sata, kad se odjednom sjeti, da ima na Rijeci u pet neki sastanak.

— Ne ćeš na vrijeme na parobrod, rekoh.

— Hoću, otsječe on, i u isti se mah diže.

Digoh se i ja, da ga otpratim do Opatije. Muka bijaše slijediti ga. Njegov jedan korak — moja dva, tri. Onih njegovih krupnih koraka sjećao sam se i poslije, kad je predvodio narod »velikim koracima«, što su tadašnjim političkim pigmejima oduzimali dah jer nisu mogli da ga slijede. Otuda i onaj njihov idiotski jal prema njemu. Mnogi su se pitali: zašto je odabrao Rijeku za arenu svojih budućih borba? Zato, što mu je ono njegovo oštro oko sezalo daleko. Rijeka, iako u rukama tuđim, može već svojim položajem odlično da posluži njegovim planovima. Taj naš kvarnerski grad, ta — kako ju je Supilo nazvao — »zenica oka našega«, svojim morskim putevima, veže Dalmaciju sa Hrvatskom, Jug sa Sjeverom, Istok sa Zapadom. Ona mu se, kratko rečeno, prikazala kao strateška točka prvoga reda. Točka — tako reći — odskočnica, s koje će jednog dana njegove krupne koncepcij poletjeti u svijet, da mu ukažu, kako tamo dolje oko Trsta i dalje na Istok živi narod jedan, koji sve upornije traži jedno doličnije mjesto pod suncem.

U času, kad je stigao na Rijeku, ni najupućeniji nisu znali svu dalekosežnost njegovih planova. Svoj rad otpočeo je dubokom analizom naših tadašnjih vojnih prilika, političkih, društvenih, ekonomskih ... Krajnjom ih dosljednosti raščinja i predaje preziru naroda. Glavni mu je nišan Zagreb i njegov pokvareni ambijenat. Nemilice obara u prah umišljene veličine, izvrgava ruglu našu tradicionalnu idolatriju, smiješno obožavanje raznih »najvećih živućih«, svojom britkom dijalektikom razgoni smradnu kuenovštinu, raskrinkuje pretvorice, pobija laži, one konvencionalne kao i sve pakosne izmišljotine. Time navlači na sebe bijes i otrovne strijele svih pogođenih, a tih ima velik broj u svim strankama, »krugovima«, kao i na položajima, onim višim i nižim. Nema psovke ni pogrde, što je nisu bacili na nj. »Tuđi plaćenik, špijun, izdajnik« — ti su im izrazi najblaži, kad o njemu govore.

Što se pokret više zaoštravao, to su najgrlatiji politikanti u Zagrebu i u provinciji sve življe dizali s njega ruke. I sa Supila, koji je sa svojim »Novim listom« bio jedan od najglavnijih podstrekača pokreta. Dani puni zanosa. Bježeći ispred hajke Kuenovih žbira buntovni omladinci tražili su zaklona na našim obalama, po neki i u mom stanu. Jednog dana dođe k meni Supilo pa će mi iznenada:

— Hedervary se sprema ovamo u Opatiju. Odsjest će po svoj prilici u »Kvarneru« a ti gledaj da ispipaš broj njegova apartmana, pa mi ga javi...

Rekoh da hoću, a kako je ono vrijeme bilo zaista đavolsko, nisam pitao ni što ni zašto. Što je pak do Kuena, on nije uopće stigao u Opatiju.

Tako je već i slijepcima bilo jasno, kuda to Supil plovi i koje je pravo, duboko značenje one njegove kratke izjave: t r e b a o s v a j a t i z e m l j i š t e! Razumije se: naše, a ne tuđe! Te njegove riječi potječu još iz godine 1901. Imale su da posluže kao odgovor okorjelom iredentistu, Tršćaninu dru Venecijanu, bolje reći njegovoj otrcanoj frazi: Vennero cо desti Slavi! — dođoše ti Slaveni! — Fraza, kojom nas je još jednom htio da podsjeti, kako smo mi, Hrvati i Slovenci, u ovim krajevima tek nekakvi došljaci, pripuzi. Supilove riječi: Treba dakle osvajati zemljište! — zvučile su kao opomena svima nama, da sve svoje snage usmjerimo na to, kako bismo u svojoj kući postali što prije neograničeni gazde, ni od koga zavisni.

Svoji! Ma kako nam bilo — ali svoji i svoji!

Što dalje ta je misao u Supila poprimala oblike sve konkretnije. Već je i prije znao, da će do njena ostvarenja doći najprije — rušenjem. I za njega je vrijedilo ono: centerum censeo — Austriju treba razoriti! E — ali koliko li prepreka na tome putu! Tu su Nijemci, čitavo germanstvo, tu Madžari i drugi više-manje interesirani! Supilo je toga svijestan, ali se ne plaši, ne preza. Zna on, da Hrvati sami ne će moći da izvrše to titansko djelo. Zato traži saveznike — doma i u svijetu. Njegova Riječka rezolucija i druge što su za njom slijedile, vidljivi su uvod u tu kampanju. Potez s Madžarima prva je krupna posljedica njegove nove politike. No on ide i dalje: putuje u inozemstvo, u Italiju, Francusku, posjećuje najistaknutije političke ličnosti, iznosi im svoje koncepcije, predobiva ih za njih i najzad postiže to, da pitanje Hrvatske postaje pomalo stvar i nekih drugih naroda. Znadu to dobro u Beču, otuda i sve one »armature«, »veleizdajnički procesi« i sve one bučne senzacije Friedjungova procesa, sav onaj habzburški bijes, koji je uporno išao za tim da nepoželjnom »učitelju vinogradarstva« prelomi kičmu, da ga likvidira. Međutim svi se ti procesi utapljaju u blatu krivih svjedočanstava Klumeckoga i Nastića kao i u moru nepojmljivih falsifikata, montiranih laži i glupih izmišljotina crpljenih iz anonimnih libela i pogrdnih pamfleta. A dok u tim prljavim manevrima prestiž dvora i monarhije propada sve dublje i dublje, dotle Supilov renome raste sve više i više. Evropa to osjeća, zato su njene oči i okrenute k Balkanu, Hrvatskoj. Jadranu i k »zenici oka našega«, koja se sve većma širi, kao od čuda, što to ona u sebi krije. I tako blagodareći tom genijalnom autodidaktu Rijeka odjednom postaje centar žive svjetske — da tako kažem — radoznalosti. Tko nije u ono doba hodočastio u tu »zenicu oka našega«? Da spomenem samo dvojicu trojicu, njene — tako reći — redovne goste: Masaryka, Wickhama Steeda, Scotus Viatora ... A gdje su toliki drugi, među kojima i razni politički protivnici, kao Lueger, ban Tomašić itd.? Dolazili i umjetnici domaći i strani, književnici svjetskog glasa, da s njime vode razgovore, što su za slušaoce bili od vanrednog užitka.

Tako je Supilo ne samo svojom riječi već i očima svojim fascinirao sve, koji bi mu prilazili, pa i one, koji nisu željeli da budu fascinirani ... Tako je on osvajao ljude a pomalo i samu Rijeku, sve u duhu svog programa, u kome je među ostalim stajalo i to, da će on, Supilo, u pogledu Rijeke raditi onako, kako mu to bude nalagala njegova patriotska dužnost. I dodao je: »Ovdje, na riječkom primorju vri i isto tlo pod nama ...« Tako je zaista i bilo!

Súpilo se je u svom političkom, naročito revolucionarnom radu, osjećao često osamljen. Najbolnije poslije Friedjungova procesa, kad su mnogi njegovi dotadašnji drugovi otpadali od njega kao suho lišće od zdrava debla. No on je pored svega i poslije aneksije Bosne i nakon svih presudnih događaja, što ih je ona gesta Franca Jožefa redom izazivala, ostajao i ostao stari revolucionarac. Jer — pravo reći — osamljen nije bio nikada. Najmanje u svojoj riječkoj i istarskoj okolini, gdje su i naši takozvani mali ljudi stajali uza nj najčvršće upravo u trenucima za njega najtežim i najopasnijim. Međutim — od svih mu je najbliža bila omladina. Ne ona mekušasta, sibaritska, dekadentna, degenerirana, već ona poletna, bistrog, dalekog pogleda, koja je već tada u njemu gledala vjesnika nečega velikoga, što je mlada, zdrava krv osjećala na svakom svome živcu, da — već nije daleko.

I zaista, njen zdravi instinkt nije ga prevario. Supilo je u vrijeme rata doživio svoj slom. Neprijazna sudbina htjela je čak i nakon njegove smrti da još jednom isceri na nj svoje crne zube. Stvar je poznata: pošto mu je mrtvo tijelo spaljeno u krematoriju, pepeo je nekoliko godina ostao pohranjen u spremištu poduzeća. Tek pošto se poduzeće zagrozilo, da će ga baciti u Temzu, pepeo je prenesen u neku privatnu kuću. Tu su oni ostaci ostataka ostali do godine 1928, dana kad su (nakon jedanaest godina!) upućeni u Sušak. Da, ali u onaj isto vrijeme, dok je parobrod sa urnom Supilovih ostataka plovio put Dubrovnika, najbolji dio njegove negdašnje omladine negdje je pritajen brusio oružje, kojim će — kad kucne odsudni čas — i na zapovijed drugog jednog genijalnog Vođe-pučanina pokušati da »osvaja zemljište« — naše, a ne tuđe! I sve to u divnom naletu, uz nezapamćene muke ,napore i žrtve, koje će naposljetku biti okrunjene oslobođenjem Istre i Rijeke, te »zenice oka našega«, tog centra novih stvaranja na svim područjima napretka, svijetla i kulture .

Kratke vesti iz inostranstva

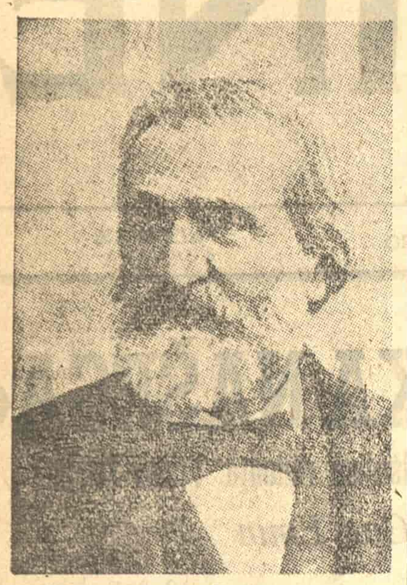

Duzepe Verdi

PRED PROSLAVU PEDESETOGODIŠNJICE SMRTI DUZEPE VERDIJA

Povodom pedesetogodišnjice smrti velikog italijanskog kompozitora Duzepe Verdija, priredice se u Italiji niz svečanih komemoracija, izložbi i koncerata. Svečanosti počinju dvadeset sedmog januara 1951 godine, na dan njegove smrti, a završavaju se oktobra. Milanska skala izvešće veći broj Verdijevih dela, a u nizu gradova organizovaće se izložbe Verdijevih rukopisa. Povodom ove pedesetogodišnjice izdaće se marke sa likom Verdija i medalje koje će se dodeliti zaslužnim umetnicima.

* * *

GOSTOVANJE DRAGICE MARTINIS U BEČU

Prvakinja zagrebačke opere Dragica Martinis, koja gostuje u Beču, sa velikim uspehom je pevala u operi »Turandot« u bečkom pozorištu »Teater an der Vin« (»Theater an der Wien«). Publika je srdačno pozdravila jugoslovensku umetnicu. Za vreme svog gostovanja u Beču, Dragica Martinis će pevati i u »Toski«.

* * *

PISMA RIHARDA VAGNERA

Zbirka Vagnerovih pisama iz kolekcije Barel bila su dugo držana u tajnosti. L. Kurtis ih je poneo u Ameriku i ona su nedavno u potpunosti objavljena sa komentarima Džona N. Barka. Pisma sadrže niz novih podataka iz Vagnerova života, o njegovom venčanju s Minom, o prijateljskim vezama sa muzičarima, i uopšte, osvetljavaju u izvesnoj meri novim svetlom značaj velikog kompozitora.

* * *

IZLOŽBA DEČJIH CRTEŽA U MILANU

U Milanu je otvorena izložba dečjih časopisa, knjiga i crteža, na kojoj su izlagači deca iz dvadeset pet zemalja. Izložba je izazvala veliko interesovanje milanske publike. Posetioce naročito privlače svojom originalnošću časopisi i crteži francuskih učenika srednjih škola.

* * *

125-GODIŠNJICA SMRTI VELIKOG SLIKARA DAVIDA

U decembru ove godine navršava se sto dvadeset i pet godina od smrti velikog francuskog slikara Luja Davida. Slikar David umro je u egzilu u Brislu. Povodom ove godišnjice u Francuskoj su organizovane proslave.

* * *

POVRATAK HAROLDA LOJDA

Poznati francuski filmski glumac-komičar Harold Lojd, junak nemog filma, poznat našoj publici iz mnogih nemih filmova koji su se pre rata kod nas prikazivali, ponovo je došao na film. Harold Lojd igra glavnu ulogu u jednom novom filmu, koji je nedavno snimljen i prikazuje se u Americi.

* * *

BIOGRAFIJA O AMERIČKOM PISCU SKOTU FRICGERALDU

Artur Mizener izdao je nedavno veliku biografiju o poznatom američkom piscu Fricgeraldu, jednoj od značajnijih književnih ličnosti u doba »džaza«. Posle »Novele iz Prinstona«, Fricgerald je postao popularan sa »Ovom stranom raja« i »Velikim Getsbijem«, delom koje opisuje doba prohibicije u Americi. Mizeneru je pri izradi ove biografije pomogao, sa mnogobrojnim podacima, čuveni američki romansijer Ernest Hemingvej.

* * *

NEDELJA SAVREMENE KULTURE U ITALIJI

U Đenovi je 11 decembra otvorena Nacionalna izložba likovne umetnosti Kulturne olimpijade i time je službeno počela Nedelja savremene kulture. Na izložbi je zastupljeno oko stotinu najboljih umetničkih dela savremene Italije. Prilikom otvaranja izložbe podeljene su nagrade za skulpturu i vajarstvo. Prvu nagradu za skulpturu dobio je Djankarlo Sangregori iz Milana, drugu Djanfranko Baše iz Đenove i Jorio Vivareli iz Pistoje. Za slikarstvo, prva nagrada dodeljena je Gjanistu a druga Klaudiju Astrologu iz Rima.

Nedelja savremene kulture posvećena pozorištu zaključena je čitanjem tragedije »Semikori« od Roberta Morsući. Tragediju su čitali u pozorištu »Augustus« glumci iz Rima pod rukovodstvom Marija Landi. Ova tragedija pobedila je na konkursu pozorišta u okviru Kulturne olimpijade.

* * *

OTKRIĆE FRESAKA U KASTELSERPIU (ITALIJA)

Mladi, rano preminuli istoričar umetnosti A. de Kapitani, stručnjak za srednji vek otkrio je pre nekoliko godina freske u crkvi »Santa Maria fuori le mura« u Kastelserpiu, u gradiću koji leži u provinciji Vareze, između Milana i švajcarske granice. Ove su freske, danas već u izvesnoj meri ispitane i delimično publikovane, neobično važne ne samo zbog svoje likovne vrednosti, već i zato što su jedinstveni dokument svoga vremena. One naime pomažu da se osvetli jedan od najvećih problema u istoriji likovne umetnosti, tj. prelaz umetnosti antike na umetnost srednjeg veka. Freske su nastale u VI i VII veku naše ere. Stilska analiza je dokazala da one ustvari znače produžavanje svih formalnih elemenata helenizma i u takozvanom »tamnom« periodu talijanske istorije umetnosti, što je početak srednjeg veka.

* * *

BIOGRAFIJA O VIOLINISTI FRICU KRAJSLERU

Rad i delovanje violinskog virtuoza i kompozitora Frica Krajslera opisao je Lui P. Lohner, dobitnik Pulicerove nagrade. Delo je napisano u vidu biografije sa dodatkom potpune liste gramofonskih ploča na kojima su snimljeni Krajslerovi koncerti u razdoblju od 40 godina, tj. od 1910 do danas.

NOVI ROMAN SAMERSETA MOMA

U Americi je nedavno izišao iz štampe novi roman pisca Samerseta Moma. Roman nosi naslov »Trio« (»Trios«) a obrađuje život artista u Americi.

* * *

KNJIGA O BALETSKOJ GRUPI »JOS«

»Kurt Jos i njegov rad« — naziv je knjige A. V. Kotona, koja pretstavlja detaljnu analizu rada, tehnike i koreografije ovog modernog baleta, odnosno baletske grupe »Jos«, koja se ubraja među najbolje na svetu.

U SLAVU EPIKTETA

— Povodom 1900-godišnjice od njegovog rođenja —

Dušan Nedeljković

Nije slučajno što će se svakojako jedino naša zemlja setiti i slaviti Epikteta o hiljadudevetstotoj godišnjici njegova rođenja. Zemlji neotstupnih i neustrašivih boraca za slobodu, nezavisnost i ravnopravnost naroda i ljudi, ova čast u prvom redu i pripada. Jer, kao što je nekad rođeni rob, Epiktet, oslobodio se i, progonjen sa svih strana, neustrašivo postavio svoju filozofsku školu oslobođena roba, školu slobode naroda, ljudi i čitavog čovečanstva baš u Nikopolju, na vratnicama Zapada i Istoka, tako isto se na istim tim vratnicama danas naša socijalistička zemlja vihori kao zastava i znamenje slobode, nezavisnosti i ravnopravnosti narodima i ljudima.

★

Epiktet se pedesetih godina prvoga veka rodio rob od oca roba u Hijerapolju, vrlo razvijenom grčkom industriskom gradu južne Frigije. Bio je to grad koji je posle tolikih ropskih buna i ratova koji su protutnjeli Rimskim carstvom, pritisnuo ne samo fizičkim mukama, već i brojnim hramovima, sveštenicima, orgijastičkim ritualima i crnom mistikom sve svoje živo, a najviše svoju ropsku klasu, da bi se u svome već trošnom robovlasničkom ustrojstvu održao i raznovrsnim bogatstvom svoje i rimske gospodare okitio. I Epiktet, rob od oca roba takvog rodnog grada našao se još sasvim mlad, kao i svaka bolja roba iz čitavog sveta, u carstvujućem Rimu, u rukama obesna Neronova ljubimca, Epafrodita.

Stari pisci, kao što je Origen, slažu se prenoseći događaj kojim je mladi Epiktet morao grdno začuditi svoga novog gospodara. Radi kazne, a možda, i iz puke obesti i šale raskalašni Neronov telohranitelj i ministar je stao svome robu cevanicu savijati. Umesto da od groznih bolova krikne, Epiktet je svoga gospodara tiho opomenuo smešeći se: »Slomićeš je«. A kad je kost pukla, rob je mirno dodao: »Nisam li ti rekao da ćeš je slomiti«. Nova, nepoznata moralna snaga je gospodara, koji je i sam bio Neronov oslobođeni rob, začudila, prepala i pobedila. Mladi rob je dobio dozvolu da se u slobodno vreme uči filozofiji, uči životnoj mudrosti, i, ustvari, nepobedivom muklom ropskom otporu i revolucionarnosti od Muzonija Rufa.

Jer filozofija Muzonija Rufa nije bila onaj paradni stoicizam advokata Seneke kojim će se bogatstva i senatorski položaji sticati, niti šarena i zvučna fraza kojom će car Marko Aurelije bezuspešno pokušati da prevari i ponovo zauzda svoje carsko robovlje te učvrsti i ovekoveči svoje carovanje. Bio je to onaj stoicizam, koji Neron nije sa Senekom u Senat uzdizao, već sa Rufom na progonstvo 65-godine osuđivao, i koji će i posle Nerona da sa 71—75 godine goni opštim dekretom o progonstvu, ali koji će se posle svih osuda sa Rufom neustrašivo u Rim vratiti i posle Rufove smrti (81 godine) biti neustrašivo dalje propovedan i razvijan od Epikteta da i sa njim i svima »filozofima« bude senatskom odlukom oko 94 godine prognan. Nepatvorena je to stoička revolucionarna filozofija robova, koja, teško progonjena, nije knjige pisala, niti htela za retoriku i kitnjast jezik da zna, već narodnim jezikom govorila i za svoje dokaze samo dela smatrala i ne samo kao mišljenje ili učenje, već kao »način života« se definisala. Ovaj borbeni, materijalistički stoicizam robova se delima i ostvarenom borbenom mudrošću propovedao, dokazivao i širio, — i bio sušta suprotnost spekulativnom, čisto teoriskom dvoličnjačkom i lažnom stoicizmu bezne rimske robovlasničke gospode u čije ime je Seneka u svom spisu O srećnom životu pisao: »Kažu mi da moj život nije u skladu sa mojim učenjem... Filozofi ne govore kako sami žive, već kako treba živeti. Govorim o vrlini, a ne o sebi...«, jer da je o sebi govorio morao bi reći kako je u krvavo Neronovo doba na sve moguće načine bogatstva zgrtao i sve, pa i najviše počasti stekao; međutim, to ne bi mogla biti nikakva filozofija, već gnusoba robovlasničke klase u raspadanju, zato kao filozof i nije imao kud nego, jako je svom dragom Luciliju pisao da »život ne sme ići u raskorak sa rečju«, jedno živeo, a suprotno pisao, »ne o sebi« već »o vrlini« koja je bila i jedino mogla biti na strani revolucionarne klase robova, te tako kao filozof, makar i samo rečju pripadao klasi grobaru njegove sopstvene klase i njega samog, njegovih bogatstava i senatorskih privilegija i vlasti.

Zvuči to kao najodvratnije licemerje i najodvratnija demagogija kad jedan od najmućnijih neronovskih ministara, čija su ogromna bogatstva isceđena iz tolike mase gladnih i golih robova koji su u najcrnjoj bedi izumirali, piše kao Seneka Luciliju: »Jesu li to robovi? — Ne, to su ljudi. Jesu li to robovi? — Ne već drugovi. Jesu li to robovi? — Ne već prijatelji iz nižeg staleža. Seti se da je onaj ko ga ti nazivaš robom, nastao iz iste materije iz koje i ti, da uživa u istome nebu u kojem i ti, da diše isti vazduh, ima isti život i čeka istu smrt«. Međutim, humanistička je to istina, ubojita, revolucionarna materijalistička misao robova koju klasni, ali učeni neprijatelj na svome zaranku nije imao kud nego na reči usvajao kao svoje, sopstvenu i svoje klase i svoga doba osudu na smrt.

Dakako da su ovi stoici konzuli kao Seneka ovu osudu ublažavali i protivurečno tražili da solidaristički izmire ropstvo sa robovlasnikom i objasne kako i u ropskom položaju i životu može biti prave pravcate slobode bogatstva, razume se duha koji se od potreba oslobodio, a ne samog roba čiji ne samo rad, već i život i smrt pripadaju robovlasniku. Ovo dvoličnjačko protivurečno izvitoperavanje stoicizma u rukama robovlasničke klase pokušao je da sa Markom Aurelijem Antoninom postane carstvujuća filozofija, i kao takvo bilo nemoćno usporavanje i priznavanje iščezavanja starog, — bilo naličje čije pravo revolucionarno lice novog su od Ezopa i Diogena do Epikteta nosili robovi, a najviše i najdublje borbeno ga poneo sam Epiktet, čije pravo ime je ostalo nepoznato, jer ga svakojako ni u njegovo vreme nisu drukčije zvali do ovim imenom koje je samo pridevski oblik od reči rob, kako je to primetio C. Marta, te je ne samo svojim životom i filozofskim delom već i samim imenom Epikteta bio oličenje i znamenje revolucionarne misli robova rimskog carstva.

★

Daleko od shvatanja ovakve oštre klasne razlike između jednog i drugog stoicizma, buržoaski i sovjetski istoričari filozofije su ih redovno mešali i kao jedinstveno učenje jedinstvene filozofske škole smatrali i izlagali. Ne videći u borbenom i revolucionarnom razvoju filozofije filozofske pravce, njihove nianse i frontove kao odražavanja i oružja borbe klasa i najopštijeg, stvaralačkog, teoriskog i praktičnog saznavanja, oni (buržoaski i sovjetski se u ovome nimalo pri objašnjavanju stoicizma ne razlikuju) čitavu istoriju filozofije vide (uporno idealistički u duhu teorije o herojima) kao nizanje filozofskih »škola« sa »genijalnim« učiteljima na čelu i njihovim nedarovitim sledbenicima koji za njima tapkaju kroz decenije ili kroz vekove. Pa kao što je za sve buržoaske istoričare filozofije od starog Celera do današnjeg dobitnika Nobelove nagrade Bertranda Rasla, tako i za sovjetske istoričare filozofije pod rukovodstvom čuvenog Aleksandrova i još čuvenijeg Judina »filozofska škola« koju »su u Rim preneli Hrizipovi nastavljači — Diogen iz Seleukije i Antipatar iz Tarsa« itd., i »stoička škola postojala je sve do 529 godine, kada su zatvorene sve filozofske škole na osnovu dekreta cara Justinijana«. I za ove tobožnje marksiste su u istoj ovoj školi sedeli kao dobri đaci jedni pored drugih i Neronov vaspitač i ministar Seneka i Muzonije Ruf toliko puta iz istog Neronovog i Senekinog Rima u progonstvo slat i Helvidije Priskus kome je zbog borbene njegove filozofske reči Vespazijanova tiranija glavu odrubila, i prognani Epiktet i car Marko Aurelije. Tu se sovjetski filozofi potpuno slažu sa ovogodišnjim nobelovcem Bertrandom Raslom kad ovaj u svojoj istoriji filozofije (izdatoj ne u Engleskoj, odakle je pisac, već valjda radi pečata centra reakcije, u Njujorku) piše: »Pada u oči da se Epiktet i Marko Aurelije u potpunosti slažu u svim filozofskim pitanjima«. I dok ovaj danas u filozofiji momentano najistaknutiji pretstavnik buržoaske reakcije koristi ovaj falsifikat tobožnje istovetnosti shvatanja roba i cara da navodno dokaže kako su filozofi po pravilu takvi ljudi koji snagom svoga duha mogu široko prevazići »slučajnost svoga privatnog života«, te »privatne slučajnosti« su biti rob ili biti car, dotle sovjetski istoričari filozofije objašnjavaju ovu tobožnju identičnost isto onako kao i Vindelband prelaženjem na »versko stanovište«, u »religiozni period« ili kao Forlender na »moralno religiozno jezgro«, pišući kao i ovi i ma koji drugi buržoaski istoričari filozofije da »opšta crta, karakteristična za sve rimske stoičare« jeste »jačanje idealizma i zbližavanje sa religijom« i započinjući odeljak o njima rečima: »Najkrupniji pretstavnici rimskog stoicizma bili su Seneka, Epiktet i Marko Aurelije«, i prikazujući nam kako ruku pod ruku Neronov ministar, iz Rima prognan rob i glavom rimski car složno »jačaju idealizam« i u korak maršujući, »zbližavaju se sa religijom«.

Doduše sovjetski »marksisti«, ovako verno tapkajući za buržoaskim izvitoperavanjima, prisećaju se da bi trebalo makar malo, bar na rečima da izgledaju marksisti i zato, sve i izlažući učenja ovih filozofa rečima buržoaskih priručnika i udžbenika, oni dodaju izvesne »marksističke« ocene. I u tim ocenama konzul, prognani rob i car kao ista škola ocenjeni su isto: »Stoičari, demokrati isticali su u prvi red zadatke samousavršavanja ličnosti, moralnog protesta protivu društvenog ugnjetavanja«. I, što vam povodom ovakve »marksističke« ocene odmah pada na pamet, jeste to da bi po njoj ispalo da je neki car robovlasničkog carstva bio demokrat i protestovao protivu društvenog ugnjetavanja zajedno s jedne strane sa jednim carskim ministrom, koji je uz slatke stoičke reči na delu bio gramžljivac derikoža i jedan od najkrupnijih bogataša Rima, a s druge strane sa jednim oslobođenim robom koji je zbog stoicizma prognan iz Rima. Ugnjetači i izrabljivači car i konzul bi »moralno protestovali protivu društvenog ugnjetavanja«.

Što je najlepše, sovjetski nazovi-istoričari filozofije, valjda u potvrdu

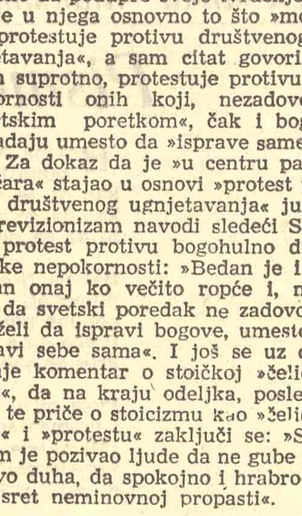

Rob na radu

toga kako je Seneka svojom filozofijom »moralno protestovao protivu društvenog ugnjetavanja« opisuju tri stranice kasnije sam društveni i moralni lik Seneke ovim rečima: »57 g. Seneka dobija najviši položaj u imperiji — konzulat. Njegova bogatstva dostižu u to vreme ogromnu sumu od 300 miliona sesterija (oko 13.000.000 zlatnih rubalja) na dvoru je protivu Seneke dignuta optužba zbog gramžljivosti, pljačkanja imovine rimskih građana, zbog toga što njegov raskošni život iz osnova protivureči stoičkom učenju koje on propoveda«.

Ali u istoriji filozofije judinskog revizionizma i od ovog najlepšeg ima lepšeg u tome što ona hoće i citatom Seneke da podupre svoje tvrđenje kako je u njega osnovno to što »moralno protestuje protivu društvenog ugnjetavanja«, a sam citat govori sasvim suprotno, protestuje protivu nepokornosti onih koji, nezadovoljni »svetskim poretkom«, čak i bogove napadaju umesto da »isprave same sebe«. Za dokaz da je »u centru pažnje stoičara« stajao u osnovi »protest protivu društvenog ugnjetavanja« judinski revizionizam navodi sledeći Senekin protest protivu bogohulno drske ropske nepokornosti: »Bedan je i žalostan onaj ko večito ropće i, nalazeći da svetski poredak ne zadovoljava, želi da ispravi bogove, umesto da ispravi sebe sama«. I još se uz citat dodaje komentar o stoičkoj »čeličnoj volji«, da na kraju odeljka, posle čitave te priče o stoicizmu kao »čeličnoj volji« i »protestu« zaključi se: »Stoicizam je pozivao ljude da ne gube prisustvo duha, da spokojno i hrabro idu u susret neminovnoj propasti«.

A s druge strane, kad ovi revizionisti svode Epikteta na pasivnog i nemoćnog »protestanta« ocenjujući njegovu filozofiju istim rečima kojima su ocenili svu troicu filozofskih pisaca Seneku, Epikteta i Marka Aurelija: »Epiktetova filozofija bila je izraz pasivnog i nemoćnog protesta donjih društvenih slojeva protivu robovlasničkog društva«, pitate se 1) ko bi to još mogao verovati da borbeni oslobođeni rob, koji misli misao »donjih društvenih slojeva«, i carski ministar i car, koji misle misao gornjih robovlasničkih društvenih slojeva, podjednako »izražavaju pasivni i nemoćni protest« »protivu društvenog ugnjetavanja«, »protivu robovlasničkog društva«, — i 2) koja je to revolucionarna filozofija odrazila i bila moćno rukovodstvo revolucionarnog prelaza iz robovlasništva u feudalizam (jer bez »revolucionarne teorije nema revolucionarnog pokreta«, Lenjin), ako je filozofija Epiktetova »izraz pasivnog i nemoćnog protesta«? — To se ovi judinski kolporteri izvitoperenih citatologija i šablona, naređenih »postanovlenijama«, nisu nikad pitali, a kamo li da su uočili da se baš revolucionarni stoicizam Epikteta prelio u učenjima Tertulijana i donekle Aurelija, Avgustina i drugih otaca hrišćanske crkve koji će obrazovati teološki način mišljenja i pogled na svet feudalizma, — a kamo li da su uočili da se veliki »filozof-dijalektičar«, Dekart vratio izvornoj revolucionarnoj Epiktetovoj misli. Judinski sovjetski filozofi su se zadovoljili onim čime se zadovoljio i naš pokojni Dimitrije Frtunić kad je pod naslovom Obrasci volje i sreće strpao u istu knjigu roba i cara, Epikteta i Marka Aurelija i u Uvodu napisao da su oni »najbolja i najmudrija uteha visokog intelektualizma«, ili onim što je rekao i naš pokojni Bazala pišući da su sačinjavali »mladu stou« ili «stoički smjer« koji se ne bavi problemima sveta, života i čoveka »nego muža svjetuje, kako će postupati sa ženom, oca, kako će uzgajati djecu, gospodara, kako će upravljati robovima (podvukao D. N.). Oni su se zadovoljili kao naši buržoaski pokojnici Frtunić i Bazala, ili nemački Vindelband Forlender, ili ma koji i ma čiji buržoaski pokojnici da strpaju carskog ministra filozofa, roba filozofa i cara filozofa u isti džak i zalepili na njemu etiketu, koju mi »u narodnim demokratijama« treba samo da naučimo napamet: »Moralni protest protiv društvenog ugnjetavanja«, a za Epikteta još i posebno: »pasivan i nemoćan protest«.

Međutim, oni ne znaju ili neće da znaju da je Epiktet unapred protestovao protiv ovakvog brkanja Epikteta filozofa od akcije i dela sa carevima i carskim ministrima koji su bili stoici samo na rečima. Oni ne znaju ili neće da znaju da je ovo brkanje bilo baš licemerna politika samih careva, carskih ministara i pomoćnika da se pozivaju na tobožnjeg jednomišljenika, roba Epikteta i druge stoike robove, i pokušavaju da od izvitoperenog stoicizma načine vladajuću filozofiju rimskog carskog apsolutizma. Je li to slučajno da judinski hegemonisti gaje ovu zbrku kao carski ministar Seneka, sam car Marko Aurelije, Vindelband Viljema II, Frtunić Aleksandra šestojanuarskog, Bazala Franje Josifa i toliki drugi reakcionarni i kontrarevolucionarni pokojnici kao da bi kao da utvrde i ovekoveče kontrarevolucionarno falsifikovanje revolucionarne misli Epiktetove?

Tek, Epiktet je sam protestovao protivu ovog i ovakvog zlonamernog brkanja demagoškog, lažnog, carskog stoicizma na rečima i njegovog Epiktetovog koji se ne piše i ne govori rečima već delima i preobražavanjem i oslobađavanjem ljudi i čitavog čovečanstva. »Ali koliko li samo ima nepravde među duhovima koji su izučili filozofske discipline? — beleži Arijan u svojim Dijatribama reči svoga učitelja Epikteta. Je li to ono što si ovde naučio? Nećeš li zar ostaviti drugima lepe reči o tim stvarima...? A ti sam? Zar se nećeš pojaviti na svetlost dana i u praksi primeniti ono što si naučio? Jer lepih reči ima danas na pretek; knjige stoika su krcate lepim rečima. A čega nema? Nema čoveka koji bi ih u praksi proveo. Uzmi de mi tu ulogu na sebe«. A kraj i zaključak ovog pasusa govori o tome da od stoicizma ne praviti demagoški lepe reči, već dela i sam svoj život, jeste baš oslobađavanje od samih tih cezarskih, tiranskih, robovlasničkih krasnopisaca, od svakog gospodara i biti svoj sopstveni gospodar. »Šta je to, zaista, gospodar? — zaključno pita Epiktet. Čovek nije gospodar čoveku: već su to život i smrt, zadovoljstvo i patnja. I zaista, neka mi dođe Cezar bez ovog svega poslednjeg i videćeš kako sam miran. Ali kad on dođe sa svim tim grmeći i sevajući, ako dopustim da svim tim budem zaplašen, šta drugo činim ako ne to da, kao rob priznajem svoga gospodara? Ali ako se oslobodim svojih gospodara, tj. svega što čini strašnim moje gospodare, koju brigu tad još imam i kojeg gospodara?« Filozofija roba Epikteta, koja se ne piše rečju već delom, oslobođenjem od svakog gospodara, ne može se i ne sme brkati sa filozofijom »lepih reči« a nelepih dela, sa filozofijom gospodara Seneke ili Marka Aurelija i njima sličnih paradnih i dvoličnih stoika; a ko ovu zbrku čini, više je nego sumnjiv da se kao carski ministar Seneka ili car Marko Aurelije bavi paradnom i dvoličnom filozofijom čiji ceh neki robovi svojim ropstvom treba da plate.

★

Sam Epiktet svojim učenicima i slušaocima govori o tome da su proučavanje i nastava filozofije revolucionarni posao u kojem se često rizikuje da se bude premlaćen pa i gore. I zaista vremena, kao što je Neronovo, Domicijanovo ili Vespazijanovo, mnogom stoiku su glavu odrubila, a Epikteta zajedno sa drugim filozofima, »matematičarima« i drugim, istinski učenim te i naprednim, ljudima odlukom Senata od 94 godine prognala iz Rima. Međutim, Epiktet se progonstva nije prepao, već naprotiv prognanik, on se nastanio u naprednom epirskom primorskom gradu Nikopolju koji je svojim pristaništem vezivao Italiju i sav zapad sa Balkanom i čitavim istokom i od svoga dela i svoje reči načinio kulu svetilju svega ropskog i potlačenog sveta koji se bori za oslobođenje čoveka.

Sa svih strana se Nikopoljem prelazilo i Epiktetu dolazilo, i oslobođeni i prognani rob je unižene, uvređene, porobljene čitavoga sveta neustrašivo učio: »Nećeš li više, da budeš u broju robova? Stresi sam lance svoje, oslobodi se! Ne srdi se i ne strahuj više! Aristid, Epaminonda i Likurg nisu bili prozvani jedan Pravedni, drugi Oslobodiocem, a treći Bogom zato što bi bili bogati i što bi imali mnoštvo robova, već jedino zato što su, iako vrlo siromašni, Grčku oslobodili«.

(Svršetak u idućem broju)

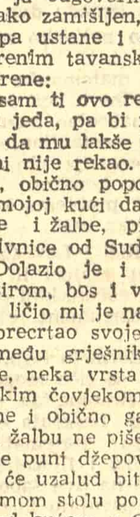

Mučenje roba na viljušci

GOJKO BANOVIĆ

ŠKOLA MOJIH ZEMLJAKA

Nigdje čovjeka da se nakašlje, ni noćne ptice da se oglasi, samo kišnica mrmori u jarčiću pored puta i moj korak bljuzga po blatu rodnoga sela. Još podosta mi valja ovako pješačiti, a od susnježice, koja me preko dva sata bije, već mi se i srž u kostima mrzne. Potok je sigurno nadošao, mosta nema, ne znam kako ću na onu stranu prijeći.

S puta koji vodi pored škole, sagrađene četrdeset šeste, ugledah vatru kod zadružnih slama, milu vatru u studenoj jesenjoj tami. Požurim tamo da se malo ogrijem, makar bratovoj kući u ponoć stigao.

Slame su sadjevene na brežuljku okruženu živom ogradom, nikako prolaz da nađem. Pođem na jednu stranu, pa se vratim i pomišljam da produžim svojim putem, ali ona vatra privlači me kao lampa noćnog leptira. Nabasah nekako na jednu uzanu provalu i nađoh se s one strane ograde, a tamo kod slama lanu pas — sad će na me navaliti.

— Stoj! Ko ide?

Dobro je, s čovjekom se lakše sporazumjeti nego sa psom. Odozdo od vatre neko požuri prema meni, vjerovatno čuvar slama. Onako prema vatri, koja ga je s leđa obasjavala, učini mi se neobično visok i kao da kolac nosi u desnoj ruci. Doviknem mu ko sam, a on mi uperi nekakvu svjetlost u oči:

— Vidi sad! Koja tebe nevolja u ovu studen naćera?

U kratkom pepeljavom kaputu, sa bijelom šubarom na glavi, moj stari znanac Ostoja Mustić držao je u desnoj ruci lovačku pušku, a u lijevoj zapaljenu električnu lampicu. Pozva me vatri i krenu s lampicom ispred mene, a onaj pas uputi se za nama, tako da se nađoh kao između dva sprovodnika. Sumnjajući u dobre namjere onog iza sebe, pružih korak i pretekoh čuvara.

— Natrag, paćo! — ljutnu se Ostoja.

Pas se okrenu i uroni u tamu, a nas dvojica sidjosmo dolje stražari, kako je Ostoja nazivao četiri otanka hrastova direka udarena u zemlju i daskom natkrivena. Dva su niža, tako da krov koso pada, na jednom od viših visi o ekseru zečja koža, a na drugi Ostoja objesi dvocijevku, pošto prvo izvadi iz nje oba metka.

— Zima, — kažem Ostoji pružajući ruke prema vatri koja plamsa nasred stražare. — Potok se čuje, kako ću ga pregaziti?

— Vala, ja te sad ne prenosio preko potoka, — osmijehnu se on smještajući kraj vatre četvrtast kladić na koji treba da sjednem. — Sjećaš li se ti onog?

Pamtim sve, kao da je juče bilo.

Stojim na obali hučnog Tremošnjaka i plačem što ne mogu da prijeđem nabujalu vodu. Sitan sam i nejak da zagazim u bujicu koja nosi panjeve i čitave naviljske sijena, a dan prolazi i od toga me obuzima strah da ću zakasniti u školu. Strah protkan predviđanjem i slikama koje bole: ulazim sav blatnjav, u gimnaziju i podvornik me mrgodnim pogledom ispraća niz hodnik; u razredu — prvom be, dok prelazim onaj prostor između table i prvih klupa, svi me sažaljivo posmatraju i u tišini svi čuju kako mi u opancima bličeka voda ... Snijeg proljeće, drhtim i dozivam čovjeka koji na drugoj obali nešto teše kraj vatre, ali on me ne čuje. Vičem i rukama mašem, on dolazi i »krke« me prenosi preko potoka. Ogrijem se kraj njegove vatre, ovako kao i sad, i pohitam u Prijedor.

— Mali, — više Ostoja za mnom, — pobjesnio je Žabića pas, pripazi se da te ne ujede.

Ljeti, opet, Ostoja kosi kraj Tremošljaka i zaustavlja me da mu iz svojih knjiga pročitam ono o Arapinu. Sjednemo u hlad, on podavije noge poda se i nagne se prema meni da svaku riječ dobro čuje.

> Radivoje, moj rođeni brate,
> sve zulume zemlji ukinusmo,
> ne mogasmo crnog Arapina,
> koji ide na drum pred svatove,
> te otima kićene đevojke,
> pa ih ljubi za nedjelju dana,
> pa ih onda za blago prodaje.

Ali svakom zlu kraj dođe.

Jezde jednom svatovi i vode najljepšu djevojku, a pohlepni Arapin izlijeće iz mehane, hvata konja pod djevojkom i odmah joj u njedra ruku zavlači. Ali to ne bila najljepša djevojka nego prerušeni Novaković Grujo — sijevnu Grujo sabljom ispod prijevjesa i odrubi Arapinu glavu.

— Vola bi' dao da znam tako čitati, — uzdiše Ostoja.

Uprtim svoju torbicu i hoću da pođem, a i on ustane, spusti mi na rame ruku i posavjetuje me:

— Uči, dijete, uči, da te poslije ne jašu i ne taru k'o sad mene i onog tvog ćaću što je, eno, od muke k'o ova trava pozelenio.

Godine prolaze.

Dođem o raspustu iz Banje Luke u svoje selo i danima leškarim i ponešto čitam u štali na tavanu, pod osinjim gnijezdima pričvršćenim za stari daščani krov. Zuje ose, miriše sijeno, a neko stenje uz merdevine i kašljem najavljuje svoj dolazak. Jest on, Ostoja, po kašlju ga poznajem. Sjeda na sijeno kraj mene i zamisli se, pa dugo tako ćuti spremajući se za razgovor sa mnom.

— Ti ovđe i spavaš?

— Da.

On upita, ja odgovorim i opet — ćutanje. Onako zamišljen, on još malo posjedi, pa ustane i sagnut pođe prema otvorenim tavanskim vratima. Otud se okrene:

— Mor'o sam ti ovo reći. Nakupi se u čo'jeku jeda, pa bi i s drvetom prič'o, samo da mu lakše bude.

A ništa mi nije rekao.

Nedjeljom, obično popodne, seljaci su dolazili mojoj kući da im pravim razne molbe i žalbe, pišem pisma i čitam pozivnice od Suda i Sreskog načelstva. Dolazio je i Ostoja: sa slamnim šeširom, bos i vazda privučom opasan, ličio mi je na nekog sveca koji je precrtao svoje ime u kalendaru i među grješnike pobjegao. Bio je, inače, neka vrsta mog sekretara: sa svakim čovjekom razgovarao je prije mene i obično ga savjetovao da molbu ili žalbu ne piše, da ne plaća takse i ne puni džepove advokatima, jer sve će uzalud biti. Čovjek bi ipak prišao mom stolu postavljenu uza šljivu pred kućom, a Ostoja bi sažaljivo odmahnuo rukom:

— Slijepcu ne koristi put pokazivati. Ništa brez škole!

Jednog proljeća odlučiše ljudi da u selu podignu školu. Među onima koji se odmah dadoše na posao bio je i Ostoja, iako djece nije imao. Povazdan je vadio kamen u Otišlini iznad Puriča mlina, a uveče se pokasno vra-

O problemu umetničke recitacije i umetničkog čitanja

PIŠE:

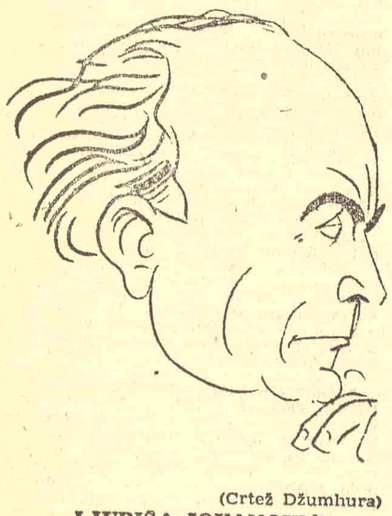

(Crtež Džumhura)

LJUBIŠA JOVANOVIĆ

Umetnička recitacija, ukoliko se na njoj studiozno i predano radi, jedna je od veoma omiljenih, a u isto vreme i teških scenskih i umetničkih izraza. Umetnička recitacija i čitanje proznih odlomaka nailazi kod našeg gledaoca na sve veće i razumljivije shvatanje; svojom živom rečju i umetničkom sugestivnošću može da zainteresuje slušaoca u tolikoj meri da daleko upečatljivije i vernije tumači gledaocu piščeva htenja nego što se to postiže u čestim slučajevima ma kojim drugim umetničkim oblicima. Kada je u pitanju da se slušaocu (gledaocu) prikaže na umetnički način izvesna literatura, izražena pesmom ili prozom, onda se tom poslu mora i prilaziti daleko ozbiljnije i sa više odgovornosti nego što je to dosada činjeno od strane mnogih umetničkih kolektiva a i pojedinaca.

Potreba širokih narodnih masa za kulturno-umetničkim uzdizanjem, uslovila je i daleko veću potražnju u programima za recitaciju i čitanje naših i stranih literarnih dela. Naš gledalac je u dobro interpretiranoj recitaciji nalazio duboke emocije, naročito ako je ta pesma ili prozni odlomak imao u isto vreme i literarnu vrednost. Potražnja za recitatorima bila je donedavno neobično velika; pojedinci (čak i renomirani glumci) bili su prinuđeni da »na brzu ruku« pripreme izvesnu recitaciju ili čitanje odlomaka iz nekog našeg dramskog ili proznog dela. Takav rezultat rada ne možemo ni u kom slučaju nazvati umetničkim ostvarenjem. Tu svakako nije krivica samo do recitatora-izvođača nego i do organizatora raznih kulturno-umetničkih akademija i koncerata koji sami nisu svesni da je recitacija jedna od veoma teških i složenih umetničkih ostvarenja. U ovom kratkom članku nije mi svrha da izlažem teoriju o umetničkoj recitaciji i čitanju, ali ipak bih hteo da kažem par reči o težini zadatka koji se postavlja pred izvođača — recitatora da bi njegova umetnost u recitovanju dobila pravi umetnički oblik. Prvo i osnovno što se traži od svakog izvođača to je da poseduje izvestan smisao i talenat, odgovornost pred zadatkom i izvesnu kulturu da bi što vernije mogao da savlada materiju koju treba da obradi. Svi elementi glume, koje glumac razvija pri studiranju neke uloge, moraju doći do punog izražaja i kod spremanja recitacija. Mora se znati šta se tom i tom pesmom želi da kaže gledaocu (uočiti osnovnu ideju i zadatke, dobro diferencirati odnose koje vam diktira tekst koji obrađujete; vežbati volju i pažnju itd. itd.).

Svi ti elementi zahtevaju istu upornost pri radu jedne pesme ili proznog odlomka kao i studiranje jedne složene uloge u dramskom delu. Nije dovoljno samo mehaničkim pamćenjem naučiti recitaciju i tako nastupiti pred gledaoce. Događalo se da su neki recitatori (čak i neki iskusni glumci) nespremni izlazili pred auditorij i na taj način stvorilo se veoma nepovoljno mišljenje o recitaciji, kao da je ta grana umetnosti našim umetnicima još nepristupačna. — To shvatanje svakako je nepravilno. Mogu da kažem da su zbog takvog shvatanja u poslednje vreme iščezle recitacije s raznih programa akademija i kulturno-umetničkih priredaba. Izgubilo se poverenje prema literarnoj materiji za koju se smatra da »nije za izvođenje«, a u isto vreme i poverenje u sposobnost recitatora. Ova mišljenja su donekle opravdana i rezultiraju iz objektivnih uslova koji su nametnuti neorganizovanim i neodgovornim prilaženjem umetničkoj recitaciji od strane raznih kulturno - umetničkih društava i ustanova, a i od strane pojedinih recitatora.

Naša literarna poezija i proza svakako se najbolje popularišе živom rečju preko umetničkog recitovanja i čitanja, a naš savremeni gledalac ima veliku potrebu da baš preko scenskog izraza obogati i svoj kulturni nivo. Ubuduće bi se morala obratiti daleko veća pažnja popularisanju umetničkog recitovanja a i čitanja proze — preko raznih kurseva i seminara, a i preko dobro pripremljenog teoretskog izlaganja u vidu udžbenika ili čak brošure gde bi se tretirala pitanja o elementima umetničke recitacije i čitanja. Na taj način unelo bi se daleko više sistematičnosti a i odgovornosti u radu na prilaženju umetničkoj recitaciji. Takvim radom mi bismo dobili umetnički kadar »majstora reči«, dok bi naš gledalac obogatio svoj umetnički ukus i povratio izgubljeno poverenje prema recitaciji, a literatura bi dobila još veću popularnost kod širokih narodnih masa.

Savezi kulturno-prosvetnih društava trebalo bi da pokrenu preko kulturno-umetničkih društava inicijativu za osnivanje kurseva i seminara koji bi osposobljavali drugove amatere za usavršavanje recitacija i čitanja proza. Pri akademijama i školama za pozorišnu umetnost takođe bi se mogao osnovati, u toku školske godine, poseban seminar za dikciju i postaciju glasa. Kolarčev Univerzitet mogao bi u svom programu da redovno priređuje matinee umetničke recitacije. Pri samim pozorištima već se radi na pokretanju kurseva za recitaciju gde bi i profesionalni glumci sistematskije savladivali materiju koju im pruža naša savremena a i klasična literatura. Naši istaknuti glumci-umetnici svakako bi svojim iskustvom pomogli da osposobe i mlađi nastavnički kadar koji bi vodio sve te kurseve i seminare po kulturno-umetničkim društvima i ustanovama. Već smo unapred naglasili da je to veoma složen i težak zadatak koji zahteva mnogo vremena da bi recitacija i čitanje proze konačno dobili svoj pravi umetnički oblik. Svako površno prilaženje ovom zadatku odraziće se kao nebriga kulturno-umetničkih društava za jedan tako popularan i veoma značajan umetnički oblik, a naš gledalac biće lišen mogućnosti da preko žive reči čuje velika literarna klasična i savremena dela velikih pisaca strane i domaće poezije i proze.

POZORIŠTE I PUBLIKA

Boško Babović

Odavno je poznata istina da pozorišta bez publike nema, da je smisao njihova života i rada vezan jedino i isključivo za gledaoce. Kod nas, u našim uslovima razvitka, vo je bio još odgovorniji zadatak, jer se mreža profesionalnih pozorišta utrostručila, zbog želja i nastojanja skoro svih većih gradova da imaju svoje profesionalno pozorište — pa čak i tamo gde nije bilo ni realnih uslova ni realnih potreba da se svako amatersko pozorište pretvori u profesionalno, a svaki iole talentovaniji amater proglasi za profesionalnog glumca. No, bez obzira na sve to, na svu tu širinu koja je razvodnila u mnogome našu pozorišnu umetnost, jedna činjenica, u nizu drugih, stoji: u pozorišta je nagrnula nova, mlada i sveža pozorišna publika, kojoj pozorište u ranijim uslovima nije bilo pristupačno po onoj svojoj osnovnoj funkciji koju je trebalo da vrši, a koja je proisticala iz repertoarske politike i stava pozorišta prema širokim masama gledalaca. U pozorišta su ušli novi posetioci, osetili su pozorište i rad ljudi u njima kao nešto svoje, blisko i prisno, kao nasušni deo svojih kulturnih potreba, neophodnih u njihovom svakodnevnom radu i životu. Milionske cifre pozorišnih posetilaca, linija njihovog porasta koja se punih pet godina stalno penjala, najbolje svedoči o ogromnom prilivu nove pozorišne publike.

Međutim, već od protekle pozorišne sezone, a i u prvim mesecima ove pozorišne godine, počinje da se primećuje i uočava jedna simptomatična pojava: ona verna i zahvalna pozorišna publika, koja je punih pet godina punila pozorišne dvorane, uživala i aplaudirala onima koji su sa scene tumačili živote i sudbine ljudi svih vekova i epoha, počela je da se osipa. Karakteristično je da t nije slučaj samo sa većim brojem pozorišta u unutrašnjosti, nego je ta pojava vrlo primetna i u izvesnom broju većih pozorišta, pa čak i u onima u republičkim centrima. To potvrđuju primeri. U Nišu, na primer, opao je broj posetilaca, prema prethodnoj sezoni, za deset hiljada, u Titovom Užicu za osamanaest hiljada, u Čačku za dvadeset hiljada, u Novom Sadu za trideset hiljada, itd.

Te pojave nisu karakteristične samo za pozorišta NR Srbije, nego ih ima i u drugim republikama. Sa ovim je u najužoj vezi i opadanje broja datih pretstava u pojedinim pozorištima. Pa ipak to ne znači da je uvek i svuda, srazmerno opadanju broja posetilaca opadao i broj pretstava. U Hrvatskom narodnom kazalištu u Subotici, na primer, data je u prošloj sezoni jedna pretstava više negoli ranije godine, pa ipak je pozorište imalo dvanaest hiljada posetilaca manje nego ranije. U Šapcu je bilo trinaest pretstava više, pa ipak je bilo četiri hiljade posetilaca manje, i tako dalje.

Razume se da je sve ovo stavilo pozorišta pred osnovni problem njihova života i rada: u čemu su i gde su uzroci ovakvog stanja, gde su koreni ovoj pojavi, koje i kakve mere treba preduzeti u ovom momentu? Izvesni pozorišni ljudi skloni su da ovu pojavu tumače velikim prilivom seoskog stanovništva u gradove, koje, tobože, više interesuje i zanimaju druge gradske atrakcije (kao da pre godinu-dve dana kada nije bilo tolikog broja novopridošlog seoskog sveta — ta pozorišta nisu bila znatno punija!); drugi gledaju u filmu, i to slabom filmu opasnog konkurenta pozorištu (kao da se naši ljudi za ovih nekoliko godina, a naša omladina naročito, nisu itekako i kulturno i politički uzdigli!); neki unose još besmislenije tvrdnje — na primer da je opadanje broja posetilaca vezano sa zamorenošću naših ljudi od rada i brzog tempa života, itd. itd. Uglavnom se ide i gleda površinski, što dalje od suštine problema, što dalje od pozorišta i van njega, što dalje od onih pitanja koja su baš vezana za život i rad pozorišta danas, za one njihove unutrašnje probleme, za odnos i stav prema gledaocu, prema svojoj publici. Otuda, pri takvom stavu, i pokušaji prodavanja »vezanih ulaznica« (uz jednu opersku obavezne su i dve dramske!), uvođenje abonmana (kao sigurnog broja unapred »obezbeđenih« posetilaca!), pokušaja i nastojanja da se uz postojeći repertoar »prokrijumčari« i neka »limunada« koju tobože »publika voli« (»Dva narednika«, »Riđokosa«, »Kaplar Miloje« itd.), a što, ustvari, pretstavlja »komad za kasu« (i time, po ukusu i želji izvesnih pozorišnih šmiranata, koji su se godinama ačili pa još i sada ne mogu da zaborave svoje pelivanske »atrakcije«, počne i »pridobijanje« gledalaca, kao da su naši ljudi, široke mase pozorišnih posetilaca, imali nekada prilike da baš te komade gledaju, pa sad za njima tuguju!), i tako dalje, i tako dalje. Te birokratske mere — mere pozorišne birokratije — samo su izraz i odraz onog administrativnog, birokratskog posmatranja, tumačenja i opravdavanja ovih pojava i njihovog rešavanja (ovde svakako — u odnosu prema publici — dolazi i druga birokratska tendencija nekih pozorišta: da se, u cilju ostvarivanja većih prihoda, sav teret svali na posetioce, u previsokom penjanju cena ulaznicama, kao jedinom i isključivom načinu za poboljšanje materijalnog položaja i poslovanja, a ne u reorganizaciji i boljoj organizaciji unutrašnjeg rada, što boljem i pravilnijem korišćenju kadrova, oslobađanju od administrativnog i glumačkog balasta itd. itd.).

Pogrešno bi bilo ako bi se na ovu pojavu, na taj odnos pozorišta prema publici i publike prema pozorištu, upravo na to izvesno osipanje gledalaca, gledalo kao na problem koji je u celini i za ova pozorišta opšti, za svako pozorište isti i jedan, odnosno da niz uglavnom podjednakih ili istovetnih uzroka opadanju broja posetilaca može da se uzme kao neki određeni stav pravilo od koga bi se pošlo u rešavanju ovog pitanja. Naša pozorišta nisu ni nastala niti se razvijala niti sticala svoju publiku pod istim okolnostima. I svaki naš grad, pa i pozorište u njemu, kao i svaka druga njegova ustanova, ima svoje specifične osobenosti, nešto svoje, određenije i drukčije negoli drugo mesto i drugo pozorište. Otuda, nesumnjivo, i različiti uzroci ovoj pojavi, tamo gde ima i gde se ona ispostavila.

Otkuda onda sve to?

Opšte je mišljenje, a to je i tačno, da su naša pozorišta, pa i ona najmanja, napravila za poslednjih nekoliko godina osetan napredak u svome radu i svojoj razvojnoj liniji. To se moglo konstatovati i na raznim smotrama i gostovanjima u republičkim i drugim našim kulturnim centrima — da se i ne govori o odličnim ansamblima naših centralnih republičkih pozorišta. No, bilo bi svakako vrlo jednostrano ako bi se umetnički rad pozorišta (koji je, razume se, ponekad i u raznim mestima, i sasvim nejednak) posmatrao samo sa stanovišta kako se izvesni komadi daju. Osnovno je tu i šta se daje i kako se to daje. Onda se dolazi i do pitanja repertoara. I pored toga što postoji bogata dramska literatura, repertoari većine naših pozorišta uglavnom su u izboru podjednaki, uski, skoro istovetni, preslikani iz velikih pozorišta, nepodešeni i prema sredini u kojoj se igra i prema mogućnostima onih koji taj repertoar ostvaruju. Postoji, dakle, u izvesnom smislu, repertoarska monotonija, a s njom, ako se nema jasnog i određenog stava u određivanju i sprovođenju repertoarske politike konkretno svakog pozorišta posebno, i naglo »preskakanje« sa lakog na teško delo, idenje po sasvim krivudavoj umetničkoj liniji, umetnička nesigurnost i nesnalažljivost, nagli skokovi i padovi. Razume se da to publika, pa makar kako ona bila mlada, jasno oseća, primećuje, i na to reaguje. Ona je to mogla i može do izvesne mere i granice da podnosi, a onda počinje da se tome suprotstavlja na svoj i logičan način — da te i takve komade i pretstave ne gleda. Ako se, u takvoj situaciji, ima na umu da su repertoari većine naših pozorišta uglavnom mali, sastavljeni iz svega nekoliko dela, da su pozorišta počela da izlaze pred publiku sa premijerama posle sve dužeg vremenskog perioda, jer se komadi vrlo često, pa i onda kada to nije uopšte potrebno, spremaju isuviše dugo (u naopakom tumačenju i primenjivanju sistema Stanislavskog!), onda je jasno da i to utiče na opadanje broja posetilaca. No, nesumnjivo ima i takvih pozorišta čiji su rad već nadmašile i prevazišle potrebe, zahtevi i ukus njihovih posetilaca u onome kako ona, s kojim i kakvim snagama, i šta prikazuju i na kakav način to donose i ostvaruju na svojim scenama. U ovaj problem može se svakako uključiti i vrlo široka mreža pozorišta, kao i tendencija skoro svakog grada da ima svoje stalno profesionalno pozorište što dovodi do razvodnjavanja, slabljenja i suvišnog rasturanja realnih pozorišnih snaga. Najzad, svako takvo pozorište može u početku da bude »interesantno« i privlačno za svoje građane, a docnije, kada publika vidi da se od »profesionalaca« u jednom doglednom periodu moglo i više očekivati, a umetnički rezultati se slabije i sporo iskazuju — onda, prirodno, nastupa odbijanje, napuštanje i osipanje dotadašnje publike.

Svemu ovome treba dodati još nešto. Naime, reč je i o samom načinu dosadašnjeg finansiskog održavanja pozorišta. Još pre dve-tri godine pozorišne uprave su vodile veliku kulturnu bitku da dovedu i privuku u svoje dvorane novu pozorišnu publiku. Pozorišne uprave povezivale su se tada sa masovnim organizacijama, ustanovama, školama, propagirajući pozorišnu umetnost na najrazličitije načine. Takav način rada zahtevala su uglavnom dva momenta: prvo, što su pozorišta, pravilno shvatajući svoje kulturno-prosvetne zadatke, zaista stvarala i podizala novu, široku pozorišnu publiku kojoj pozorište nije bilo ranije pristupačno, i, drugo što je i sam sistem izdržavanja i održavanja pozorišta navodio uprave pozorišta na taj i takav način rada. Naime, tada su pozorišta primala od narodnih vlasti samo izvesne subvencije, a pretežan deo svojih rashoda pokrivala su od ostvarenih sopstvenih prihoda. Međutim, otkako su pozorišta postala budžetske ustanove, otkako su sredstva za sve njihove potrebe bila unapred obezbeđena, pa čak i više nego što im je bilo potrebno za normalan rad i razvoj — otada je počelo davanje manjeg broja pretstava, smanjivanje broja posetilaca i one nužne brige da je pozorište uvek puno, da se ceni i poštuje svoja publika.

Razume se da se ceo ovaj problem ovim ne iscrpljuje. Jasno je i to da sve ovo, svi ovi razlozi, ne mogu da se primenjuju i odnose u celini na svako pozorište koje je počelo da u većoj ili manjoj meri gubi svoju publiku. Ali jasno je jedno: uzroke treba tražiti u prvom redu u samom pozorištu, u načinu, sistemu, i delokrugu njegova rada, u njegovom odnosu prema publici, u toj vezi, svakodnevnoj i prisnoj, preko rampe, preko onoga šta se i kako se daje, kako je to iskazano, šta publika o tome misli, kako joj je to i kojim umetničkim jezikom protumačeno, i, u sklopu svih ovih pitanja, u samom načinu dosadašnjeg izdržavanja pozorišta.

U umetnosti nema i ne može biti ni šablona ni činovničkog odnosa prema onima za koje se postoji, živi i radi. Pozorište, i umetnost koju ono neguje i tumači, najmanje može da podnosi takav odnos. Primeri mnogih pozorišta, koja nisu prekidala svoj svakodnevni kontakt sa gledaocima, nisu ni danas niti će biti u prilici da ih njihova publika počne da napušta.

Mih. S. Petrov: Portre (drvorez)

BELEŠKE

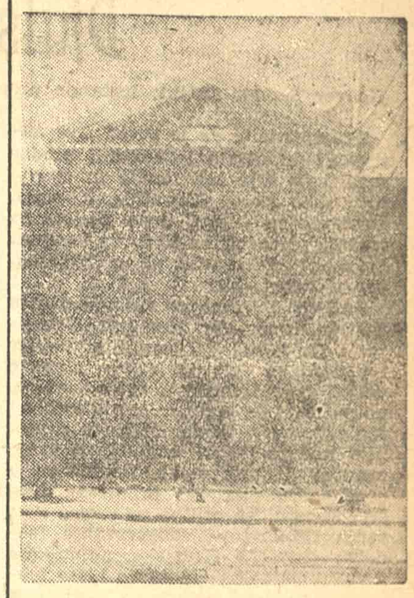

25-GODIŠNJICA UNIVERZITETSKE BIBLIOTEKE U BEOGRADU

Početkom iduće godine Univerzitetska biblioteka »Svetozar Marković« u Beogradu proslaviće 25-godišnjicu svoga rada. Inicijativa za otvaranje ove naše značajne kulturne ustanove potekla je neposredno posle Prvog svetskog rata, ali je zbog materijalnih poteškoća to pitanje rešeno tek 1926 godine, kada je, posle mnogih komplikacija, zgrada najzad bila završena i Biblioteka otvorena. Blagodareći raznim poklonima i odvajanjem knjiga iz pojedinih fakultetskih biblioteka, Univerzitetska biblioteka je imala na dan otvaranja oko 30.000 knjiga. Broj knjiga kojima ona danas raspolaže porastao je, međutim, na preko pola miliona.

Pored najnovijih izdanja iz oblasti nauke i književnosti, biblioteka raspolaže nizom raznih enciklopedija, leksikona i raznih priručnika na gotovo svim evropskim jezicima. Osim toga, u njoj se mogu naći i mnoge stare srpske knjige. Tako se u biblioteci nalazi jedna od naših najstarijih štampanih knjiga — »Oktoih cetinjski« koja je štampana tokom 1493/94 godine u štampariji na Cetinju. Tu je i prva knjiga koja je štampana u Beogradu — »Četverojevanđelje« iz 1556 godine, dakle iz vremena kada su Srbijom gospodarili Turci. U biblioteci se nalazi i jedan stari rukopis iz XIII veka koji je pronađen u Pećorskom manastiru, kao i niz raznih dokumenata i rukopisa iz XVIII i XIX veka. Oko hiljadu pisama iz prepiske kneza Miloša (upravo, njegove kancelarije) sa raznim upravnicima kneževskih imanja, takođe se nalazi u posedu biblioteke. Ova pisma su značajna po tome što odlično osvetljavaju period prvobitne akumulacije u Srbiji. U zbirci rukopisa nalaze se i neka pisma Vase Pelagića, i dr.

Najveći broj knjiga biblioteka je dobila posle rata. Tu pre svega treba istaći nekoliko dragocenih poklona maršala Tita, zatim Sorbone, naših iseljenika i dr.

NAVRŠILO SE 190 GODINA OD SMRTI ANDRIJE KAČIĆA MIOŠIĆA

Pre nekoliko dana, 14 decembra, navršilo se tačno 190 godina otkako je umro poznati narodni pesnik Andrija Kačić Miošić.

Kačić Miošić je rođen 1704 godine u Bristu, nedaleko od Makarske. Školu je učio u susednom franjevačkom manastiru Zaostrogu, a zatim je otišao u Budim gde je (od 1721 do 1727 godine) studirao filozofiju i bogosloviju. Po završenim studijama vraća se u Dalmaciju i postaje sveštenik, najpre u Šibeniku, a zatim na Braču. Godine 1750 Kačić je premešten u Zaostrog, gde je ostao sve do smrti.

Kačić je ceo svoj život proveo kao književnik. Njegovo najpoznatije delo svakako je »Razgovor ugodni naroda slovinskog«, koje je dosada doživelo 43 izdanja. Posle prvog izdanja u Veneciji 1756 godine »Razgovor ugodni« štampan je u Beču, Budimpešti, Zagrebu, Dubrovniku, Ankoni, Gorici, Osijeku, Sisku, Novom Sadu, Pančevu i Beogradu. Kačić je svoje pesme pisao, ugledajući se na narodnu poeziju, u desetercu, i u njima je veličao i slavio naše legendarne junake. »Razgovor ugodni« je, ustvari, jedna hronika događaja iz istorije Južnih Slovena od Aleksandra Velikog (koji je po Kačiću slovenski kralj) pa sve do Kačićeva vremena. On shvata istoriju kao i narod: ona je za Kačića jedan neprekidni niz raznih junačkih događaja, izraženih, naravno, u pesmama. Kačić je vrlo dobro poznavao narodnu poeziju, možda bolje i dublje nego iko pre njega, i znao je da se odlično služi njenim motivima, njenom dikcijom, tako da je stvorio delo koje se ni po čemu nije razlikovalo od ostalih narodnih pesama. Njegove su pesme gusłari odmah prihvatili i pevali ih kao i sve ostale, te je tako »Razgovor ugodni« postao prva naša opšte-narodna knjiga. On je izvršio, nema sumnje, znatan uticaj na našu romantičarsku poeziju XIX veka.

Kačić je, osim toga, napisao i znatan broj dela iz oblasti filozofije i bogoslovije, i to, uglavnom, na latinskom jeziku.

U MAKEDONIJI JE DO DANAS ŠTAMPANO PREKO 4,5 MILIONA PRIMERAKA KNJIGA NA MAKEDONSKOM JEZIKU

Makedonija danas ima pet izdavačkih preduzeća koja su dosada štampala oko 600 raznih knjiga i brošura čiji ukupan tiraž već prelazi cifru od 4,500.500 primeraka. Samo za poslednjih nekoliko meseci štampano je oko 120 knjiga u preko 650.000 primeraka. Na makedonskom jeziku štampaju se danas dela makedonskih književnika i naučnika, zatim udžbenici za škole — od osnovnih pa do novoosnovanog makedonskog univerziteta. Prvi put u svojoj istoriji Makedonci su dobili mogućnost da na svom jeziku čitaju dela Marksa, Engelsa i Lenjina, dela Tolstoja, Seksipira, Čehova, Romena Rolana i drugih velikih svetskih pisaca. Na makedonski jezik prevedeni su i Njegošev »Gorski vijenac«, a takođe i čitav niz najboljih dela iz književnosti ostalih naših naroda.

Naročito je važno istaći napore koje čine makedonska izdavačka preduzeća na polju izdavanja raznih udžbenika. Makedonski prosvetni radnici štampali su dosada, pored prvog makedonskog bukvara, niz čitanki za osnovne škole i progimnazije, zatim bukvare za tursku i šiptarsku manjinu i veoma veliki broj ostalih udžbenika.

»STAROHRVATSKA PROSVJETA« POČINJE PONOVO DA IZLAZI

Posle 22 godine u Splitu je ponovo počeo da izlazi nekada poznati časopis »Starohrvatska prosvjeta«, organ Muzeja hrvatskih starina Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti.

»Starohrvatska prosvjeta« je jedan od najstarijih časopisa u čitavoj našoj zemlji. Osnovan je krajem prošlog veka, i nekoliko puta je menjao i svog vlasnika i svoga izdavača. U prvom obnovljenom broju časopis donosi niz članaka naših istaknutih naučnika, istoričara umetnosti i arheologa. Dr. Duje Rendić-Miočević objavio je članak »Prilog proučavanju naše ranosrednjovekovne onomastike«, dr. Grga Novak piše o gradskim bedemima, javnim zgradama, ulicama i trgovima u starom Splitu, a profesor dr. Stjepan Antoljak dokazuje u svojoj studiji autentičnost povelje Bele IV. Dr. Cvitko Fisković objavljuje članak o razvitku zlatarstva u starom Dubrovniku, a dr. Kruno Prijatelj o baroknom slikarstvu u Dubrovniku. Glavni urednik časopisa dr Stjepan Gunjača piše o radu Muzeja hrvatskih starina između dva rata.

ćao kući, s budakom na ramenu. Kad je trebalo da se kamen preveze na ugovoreno mjesto, seljani se podijeliše: jedni su bili za to da se škola sagradi na brežuljku s ove strane Tremošnjaka, kako je to i u početku rečeno, a drugi su zahtijevali da se sazida na onoj tamo strani, bliže cesti. Pregovori su dugo vođeni, i to najčešće u Bokanovoj birtiji, gdje su se seljaci praznikom iskupljali, pili i politiku bistrili. Složeći se tako jedne nedjelje zbog mjesta za školu, pijani ljudi kidisaše jedni na druge i noževima se izbodoše, krv pade u birtiji i oko birtije. U onoj slijepoj gužvi i škrgutu zuba, Ostoja dobi jedan lak ubod u lijevu mišicu, iako je samo mirio zavađene, i krvav pronese svoj uzdah kroz selo:

— Kosovo i brez Turaka, ajme meni!

Kamen izvađen za školu ostade gore u Otišlini, pa ga narod poče odvlačiti sebi za staje i bunare, prvo noću, krišom, a poslije javno, usred bijela dana.

A potkraj tog istog proljeća Ostoja iščeze nekud iz sela. Pričalo se da je otišao u Liku da nabavi sebi nekakvo magare, koje dobro radi a malo jede, i da će na magaretu ujahati u selo, kao Isus u Jerusalim. Poslije tri nedjelje Ostoja dođe, ali nogom, bez magareta. Bio je neobrijan, taman u licu i sav pocijepan, kao da su ga psi u stopu po svijetu progonili. Narod ga svrze da kaže gdje je bio i šta je radio, a on se samo strese i jeknu:

— Ljudi ima, ali sloge nema!

Drugo ništa nije htio da kaže.

Jednog dana dojuri mi na tavan i javi da dva žandara idu mojoj kući. Sreli njegovu ženu i pitali je za moju kuću, pa krenuli uza stranu, a on požuri uz potok i prije njih ovamo stigne. Obavijesti me o tome i odmah šmugnu u konoplje niže puta, da ga žandari ne bi kod mene zatekli. Eto i njih, na puškama im bliješte bajoneti. Otac odmah dohvati s police litar da natoči rakije i šapuće majci da spremi štogod za meze, a ona se prepala i tako drhće da ne može sito o klin da objesi. Vršljajući po kući, žandari povadiše iz kovčega moje knjige i počeše ih otvarati, buljiti u naslove i nešto se sašaptavati. Odvojiše nastranu Žil Vernove »Buntovnike na morskom brodu«, »Kasiju caricu« od Milovana Vidakovića i neke udžbenike, a u gomili onih knjiga koje im nijesu izgledale buntovne ostadoše Gorki, Krleža i Cesarec. Popiše s nogu s ocem po nekoliko fildžana rakije, smazaše tanjir mlađog kajmaka i s onim odvojenim knjigama otprašiše niz put.

U kuću upade Ostoja.

— Knjige ti odnesoše? Nek nose, đabogda im prisjele!

Sa ovim čovjekom viđao sam se i godinama kasnije, kad sam kao student dolazio ljeti u selo. Nalazio me na onom istom štalskom tavanu, okružena knjigama, i molio me da ga naučim čitati i pisati, samo da o tome nikom ne govorim da se svijet ne bi »špotao« s njim. Muke su to velike bile: Ostoja ukoči ruku i stegne olovku tako da nijednu crtu ne može povući kako treba. Stenje, jezik plazi, znoj ga oblijeva, pa odjednom ispusti olovku i hartiju i pogleda u moje knjige:

— Pričuvaj ti ove svoje ćitape od miševa, 'oće oni da izgrizu papijer A ti si sve ovo proučio?

Bilo je u tom pitanju dosta divljenja i začuđenosti, ali još više bola što on, Ostoja, ne može da čita te knjige, što je davno prešao godine kad se lako uči i kad se naučeno lako pamti. Pokazujem mu slova, a on šapatom nekoga psuje i nekome prijeti: vidi se da na desetu stvar misli. Savladao je pet-šest slova i okanio se toga mučeničkog posla.

— Učio bi' ja još, ali ruka neće. Zdrvenila se, pa neće, šta joj ja mogu! ... Nego ti, kad si tako učevan, reci meni da li će uskoro biti rata? Ako se još jednom zametnem karabinom i opašem bombama, k'o ono četrn'este ...

Četrdeset pete, sredinom ljeta, nađoh se opet u svom selu. Na drvljaniku više kuće mog brata, koji je bio u vojsci, stari susjed Đuro govorio mi je o tek stišanoj ratnoj oluji, o posljednjem viđenju sa svojim jedincem Ljubanom. Dvorište je bilo puno sunca i popodnevne tišine, kad se odjednom odozdo kraj šljivika začu nekakav tutanj i sedam ljudi projuri na konjima pored drvljanika, svi s mašinkama preko grudi i svi u njemačkim pelerinama šarene zaštitne boje. Prohujaše u galopu, podižući prašinu za sobom, i ne mogoh im lica sagledati, ali po brkovima onog prvog učini mi se da je to Ostoja.

— On, on, — potvrdi Đuro. — Ratuje taj od prvog dana, pun je gelera. Sada ganja bandu koje još ima po šumi.

Oblak prašine, praćen lavežom pasa, brzo je odmicao uza selo, kao zastava u rukama ljudi što jezde putevima na kojima ih niko ne može zadržati.

Pas opet zalaja. Ostoja zgrabi pušku, napuni je i strugnu u noć. U stražaru se vrati sa ženom Pavom, malom pogurenom seljankom koja je izgledala mnogo starija od njega. Donijela mu žena večeru — šerpicu gusta pasulja i podobar komad pite.

— Koji si ti? — upita Pava pružajući mi sitnu ozeblu ruku.

Kazah joj se, ona zabrza:

— Živ bio, živ, samo da ne budeš svojeglav k'o tvoj ćaća! Svijet bježi, a on u kući krpi opanke i veli da je star, da ustaše neće u njega dirati. Ode siroma' pod nož, k'o da ni bio nije.

Ostoja poče da kusa pasulj iz šerpice, a u stražaru rupi, bježeći od psa, Lako Vignjević, čovjek od dobra dva metra dužine. Lako donese vijest da sjutra rano polazi velika hajka na vukove, pa lovci hoće da i on, Ostoja, krene sa svojom puškom s njima.

— Zar jope? — začudi se Ostoja zvecnuvši kašikom o šerpu.

Lako sleže ramenima i čučnu pored vatre.

Studena noć kasne jeseni. Žena stoji uz onaj direk na kome visi zečja kožica, a Ostoja večerao, pa sjedi na niskoj klupici kraj vatre i povlači dimove iz lule s kratkim krivim kamišom. Brkovi mu posijedili, lice se prevuklo rđom starosti, a u plećima mu, kaže, ćute jedan kuršum i nekoliko gelera kao guje u kamenjaru. Prvi put ranjen je četrdeset druge u Prijedoru, a šesti i posljednji put pred sam kraj rata u borbi za Karlovac.

Pitam ga da li je u ratu naučio čitati i pisati, a on vadi lulu iz usta i kamišom maše lijevo-desno:

— Nije mi do toga bilo. Nek djeca naša sad i za me uče, ždrebad jedna nevaljala! Vraćaju se predveče iz škole u redu, k'o guske, pa mi jedno vikne »Pomozibog!«, a drugo »Dobar dan!« i tako do posljednjeg, dogovorili se, post im nji'ov! Sprva ja svakom odgovar'o, a sad, čim prvi klapčić naiđe, dreknem od slama: »Pomozibog i dobar dan svima koliko vas ima i sad me na miru ostavite da ovaj štap ne bi po turu dobili!« Nemam od srca poroda, ali dijete udariti — đe bi' ja to!

Zagledan u vatru, preko kamiša nastavi:

— Nijesam, sinko, u borbi naučio čitati i pisati, ali ono ostalo što sam u onoj mećavi vidio i od naši' ljudi naučio glave mi valja, k'o kakva velika škola. Sad ja i brez knjige svijet čitam.

Zaćuta i pogleda u Laku, kao u svjedoka koji treba da ga podrži. Ćučeći, Lako potvrdno klimnu glavom i potstaknu vatru, a pred licem mu cvrknu i rasprsnu se roj sićušnih pucketavih varnica.

Prvo posleratno izdanje Djalskoga

(Ksaver Šandor Đalski: Izabrane pripovetke. Izd. »Prosvete« Beograd 1950)

Zanimljivo je da je pored žive aktivnosti hrvatskih izdavačkih preduzeća, koja nije zapostavila ni starije hrvatske pisce (Kovačića, Kozarca, Draženovića i dr.), prvo posleratno izdanje pripovedaka Ksavera Šandora Đalskog izašlo sada ne u Zagrebu, već u Beogradu.

Za ovo »Prosvetino« izdanje dao je iscrpan predgovor Krešimir Georgijević. On je detaljno ocrtao piščev lik i ukazao na glavne izvore njegove velike popularnosti u svoje vreme, podvukavši da je otpor protiv tuđina i tuđinštine bio važan činilac u razdoblju kad je Đalski objavljivao svoje romane i pripovetke. Ujedno su u predgovoru plastično prikazane društveno-političke prilike za vreme stvaranja Đalskog — »dogorevanje feudalne plemićke Hrvatske, uklanjanje s vlasti feudalne vladajuće klase i ukidanje oslonca te vlasti, nadiranje stranaca feudalaca i kapitalista u Hrvatsku, pritisak tuđinskog činovničkog aparata, pojavu i porast buržoazije i njeno sve jače ulaženje u javni politički i kulturni život Hrvatske«. U predgovoru su istaknute i odluke pojedinih glavnih dela ovoga pisca koji je, po opštem mišljenju ondašnje kritike, uz Josipa Kozarca i Vjenceslava Novaka, bio jedan od najistaknutijih pretstavnika ranog hrvatskog realizma.

U ovo izdanje ušle su neke od najznačajnijih pripovedaka Đalskog, objavljene u svoje vreme u zbirkama »Pod starim krovovima«, »Iz varmeđinskih dana« i dr. koje su, pored njegovih glavnih romana, obezbedile svome piscu sigurno mesto u novijoj hrvatskoj književnosti.

Đalski je bio darovit slikar prelaznog stanja u kome se nalazila hrvatska inteligencija u njegovo vreme, što donekle potvrđuju i pripovetke iz ovog izbora. Po hronološkom redu, ovde je data njegova prva i već klasična novela pod naslovom »Illustrissimus Batorich« štampana 1884 g. u »Vijencu«. U njoj je Đalski, ma da početnik, sa najmanjim pripovedačkim sredstvima, izvajao vanredno živ lik glavnog junaka koji se, i pored izvesne sličnosti sa »starovremenskim spahijama« iz ruske književnosti XIX veka, od njih mnogo razlikuje po svom osećanju da se »počelo sve jačim šumom javljati novo vrijeme«, iako, naravno, ni on »pouzdanja i vjere po sebi nije imao u taj novi svijet, a odijeljen sasvim od njega, još je manje mogao razumjeti njegovo gibanje i polet« i ma da »bol što su svi ideali njegova vremena porušeni i od mladih zabačeni, učini ga kojiput nepravednim, dapače i nerazumnim...«

Pored ove možda najpoznatije pripovetke Đalskog, ušle su u izbor još neke iz iste sredine, uglavnom s istim odlikama, među kojima se ističe »Četiri zadnja gornjaka«, sugestivna po mirnom načinu kazivanja i obradi motiva o propalom plemiću koji čuva ljubomorno poslednje ostatke svog nekadašnjeg »gospodstva« i neće da ih se odrekne ni po koju cenu — motiva koji je više puta obrađivan u našoj književnosti.

U nekim pripovetkama socijalni motiv jače je naglašen, kao na primer u »Pripovijesti bez naslova«, pa je tako zastupljena i ova strana stvaranja K. Š. Đalskog.

Poslednja pripovetka u zbirci (»Legenda iz dvorišta kbr. 15«) dosta prigodna, sa sladunjavom i razvučenom umetnutom božićnom pričom, mogla se zameniti nekom drugom iz zbirke »Bijedne priče« ili »Diljem doma«, koja bi jače podvukla piščev realizam.

Na kraju teksta dat je rečnik nepoznatih reči i izraza, bez koga bi se čitalac teško snašao. A snašao bi se još bolje da je rečnik potpuniji. Može se desiti da čitalac potraži u rečniku reči iz teksta, kao što su na primer: taviđati se, namira (priznanica), trta, rivati, petakinja, štagali, prosvjedovati, nesetni, tarok, sučija, skoroteča, latak, spočitavati, tram, laparija, ribež, »klopicki«, poculica, bokčec, nehinjen, prisega, rogoboriti, karnosni, pačulije, kaviranje, basam, nevježa, franciškan, pater, otajstvo, šajba, racica, krapec, majerica, karniol, batav, svrža, nareda, škafić, barliče, rastepen, čežak, juričica, brenta, brentaš, preseka, đeđeran, smočnica, itd. Ali ih neće naći.

Najzad, moglo bi se primetiti da je piščev pseudonim Ksaver Šandor Đalski na koricama i na prvoj strani knjige nepravilno i bez razloga sveden na K. Đolski, kako se autor ovih pripovedaka nije nikad potpisivao.

Gvido TARTALJA

Mih. S. Petrov: Autoportre (drvorez)

Djelatnost Narodnog kazališta na Rijeci

Rad Narodnog kazališta na Rijeci započeo je redovno i odvija se uprkos raznih teškoća, koje su mahom objektivne prirode, pravilno i bez većih poremećaja, napose u izvršenju plana repertoara. Riječko kazalište ubraja se u najveća kazališta u zemlji, naročito s obzirom na činjenicu, da u njemu, pored hrvatske drame, opere i baleta, djeluje i talijanska drama. Jedna od najvećih smetnji u radu kazališta, bio je nedostatak prostora (baletna dvorana, i to loša, izvan kazališne zgrade, vrlo loša dvorana za pokuse drame itd.), koji je osjetljivo kočio rad kazališta. Ovaj će nedostatak sada biti uklonjen, jer je nastojanjem narodnih vlasti stavljena kazalištu na raspolaganje zgrada kina »Partizan« sa pozornicom na kojoj su se davale i operne pretstave. Započeti su već radovi na preuređenju zgrade i na taj će se način riješiti jedan od najaktuelnijih problema Narodnog kazališta na Rijeci.

Od predviđenog repertoara hrvatska je drama izvela dosada Žerveove komedije »Brod je otplovio« i »Revizora«, a sada priprema »Celjske grofove« Bratka Krefta. Pored ovih djela, drama je obnovila gotovo cijeli prošlogodišnji repertoar, a od ranije davanih djela na riječkoj pozornici, i »Dunda Maroja«. Isto je tako, pored djela predviđenih u repertoaru, pripremljena i Gogoljeva »Ženidba«. Prema repertoarnom planu hrvatska drama bi trebalo da dâ šest premijera, ali će se ovaj broj povećati, ili obnovom ranije davanih djela ili pripremanjem novih, na deset. I pored velikih napora koje unosi u svoj rad, razmjerno malen kolektiv hrvatske drame (svega 24 člana) posvećuje veliku pažnju radu na terenu, te je već dosada zabilježio brojna gostovanja u raznim mjestima Riječke oblasti među kojima se naročito ističu i gostovanja za pripadnike Armije.

Talijanska drama dala je dosada jednu premijeru, Šekspirovu komediju »Na tri kralja ili kako hoćete«, a sada su pri kraju pokusi za komediju »Izvanredno izdanje«, domaćeg talijanskog autora Osvalda Ramousa. Pored ovih premijera, talijanska drama ima na repertoaru još tri djela među kojima i Vojnovićev »Ekvinocij« u talijanskom prevodu Pietra Rismonda.

Riječka opera dala je kao svoju prvu premijeru odlično izvedenu »Carmen« pod rukovodstvom dirigenta ljubljanske opere dra Danila Švara. Sad se pripremaju »Vesele žene vindzorske«, a u repertoaru su predviđene još dvije opere, Paraćeva »Adel i Mara« i »Krabuljni ples«. Najveća smetnja u radu opere, smetnja koja se i pored svih nastojanja ni do danas nije mogla ukloniti jeste činjenica da riječka opera već drugu sezonu radi bez direktora opere. Razumije se da je uslijed ovakvog stanja stvari rad opere jako otežan i ako se naskoro ne nađe rešenje ovog problema, sigurno je da rad opere dolazi u pitanje.

D. Ž.

POEZIJA NEPREKIDNA SVEŽINA SVETA

(Nastavak sa prve strane)

u tome da nas, ma gde mi bili izgubljeni u složenosti, rastrgnutosti i rasparčanosti našeg življenja, u radionici, kancelariji, u naučnoj laboratoriji, među mašinama, aktima, epruvetama, u našim bučnim ulicama i u teskobnim stanovima, vrati očas u sam koren našeg bića, veže prisno za same osnove života, da probudi čoveka u čoveku, koga mogu, koga su mogle rutina, navika, dosada, posao, apstrakcija, osionost da skriju od njega samog.

Tu vrlinu prave poezije, tu moć pesnikâ da rasprše prašinu i memlu, popadalu preko ustreptale i čudesne sile čovekova života, Valt Vitman, veliki američki pesnik, u svojoj čuvenoj pesmi: »Vama«, snažno je izrazio:

Tišina, sto, lakoumni izraz, noć, naviknuti tok, — ako vas skrivaju od drugih ili od sebe sama, od mene vas ne sakrivaju;

Izbrijano lice, nesigurno oko, nečist lik — ako obmanjuju druge, mene ne obmanjuju;

Neprikladna odeća, osakaćen stas, pijanstvo, pohota, prerana smrt — sve stavljam na stranu.

Stvarnost, opora, tvrda, neprozirna stvarnost, naša jedina postojbina, i naša jedina obetovana zemlja, koja će to postati tek našim rukama, našim mozgom i našom voljom, predmet su naše neprekidne prakse i teškog rada, i predmet našeg saznanja, kojim nam postaje jasnija; ali je i naš prisni, neizbrisivi doživljaj. Na to je valjda mislio dvadesetšestogodišnji Gete kad je pisao: »Wer Gedächtniss hat, sollte niemand beneiden — Ko ima pamćenje ne bi trebalo nikome da zavidi«. Ili tačnije rečeno: haos doživljaja, koje društvo u svom razvoju, i nužnosti života, na svoj način, i u svoje svrhe, sređuje, no koji se prelivaju neodoljivo preko tih brana što im se postavljaju, i traže da se izraze. Otuda je i poezija, stara kao čovečanstvo i istovremeno mlada kao i ono samo što je, mlado neprekidno punije i konkretnije no i jedna druga grana ljudske delatnosti, mogla je i može da izrazi jednu epohu, konkretnije od njenih zakona, njenih ideologija, njenih običaja, njenih verovanja, njenih predrasuda i njenih saznanja, jer ona izražava neposredne doživljaje ljudi uvreženih u te zakonitosti i u sve što one ne mogu da obuhvate. Da poezija jednog vremena deli sve sa svojom epohom, njene zablude i njene vrline, njene borbe i njene pobede, razumljivo je samo po sebi, jer epoha su ljudi koji je prave i koji je žive. Ali usklađujući svojim ritmom totalni doživljaj ljudi tog vremena, po cenu da izneveri sebe, poezija mora da izrazi do kraja sagledanu istinu, pa makar i sagorela na tom plamenu, pa makar, i često puta, protiv volje samog pesnika. Zato je Marks i pisao: »Teškoća se ne sastoji u tome da se shvati da su grčka umetnost i ep vezani za izvesne oblike društvenog razvitka. Teškoća se sastoji u tome što nam grčka umetnost i ep još uvek pružaju umetničko uživanje, i što u izvesnom smislu još uvek važe kao norma i kao nedostižni uzori«. Poezija, sem što nosi lik vremena u kome je nastala, nosi i raskriljeno srce ljudi koji nam mucavo ipak više kazuju od onoga što su im njihovo vreme i njihov razvoj dopustili da žive. Time poezija jedne epohe nadživljava svoje vreme. Poezija je neprekidna svežina sveta. Ona je neka vrsta Antigone, koja, čini se, govori u ime nekih večnih božanskih zakona, a stvarno govori prosto ljudskim jezikom pred zaboravom pojedinaca ili celine da se nešto osnovno čovečanski stečeno ne može da prenebregne u ime ne znam čega bilo: dogme, rutine, sile i nasilja, danas osionosti oslonjene na atomsku bombu i osionosti oslonjene na klasično oružje i ratnohuškačkog štokholmskog goluba, tog najvećeg blefa i sramne zloupotrebe poezije danas od strane jednog velikog slikara — hteo bih ipak da verujem još uvek da je Pikaso samo obmanut — u službi mržnje zlih volšebnika iz Kremlja. I na poeziji je u ovim danima pod senkom pretnje trećeg svetskog rata da potseti i jednostavno i razumno kaže baš i to, kako ne bi iz onog grdnog oblakodera nauke i njenih nebosežnih visina napretka padale atomske bombe i sejale smrt milionima, već blagodet ljudima i napaćenim narodima; ali isto tako da nije manje opasan ni golub prevrtač, na izgled naivan, koga sa kule karata od laži puštaju žreci kominforma, iza kojih stoje divizije i divizije do zuba naoružanih. Poezija kao i Antigona može da kaže ovo:

Ne za mržnju, već za ljubav, ja sam rođena.

Poezija je instrument slobode ili nije ništa. »Ona je, kako kaže Hegel, najbolja nagrada za teški rad u stvarnost i mučne napore saznanja«. I kad je najbolnija, jer samo ona zna da vrati bolu i patnji dostojanstvo i žar života. Ona je i oružje borbe. Čudno, tanano oružje, građeno samo od ustreptalih i skladnih reči, pa ipak ubojito. Krvava je istorija naših naroda, pa ipak ona može da priča o snazi poezije. Kad ništa nije kroz vekove ostalo od slobode, narodna poezija bila je jedino vezivno tkivo, i štit i mač otpora. A kad je opet došlo ropstvo i borba i pesma nikle su uporedo.

Naša savremena lirika ima svoje korene u našoj novoj stvarnosti. Ja vam neću govoriti o njenim mukama rađanja, njenim manama i njenim postignućima. Pesnik nije ptica koja peva na grani tako od srca. I za najbezbrižniji stih, lak i koji izgleda rođen odjednom kao Afrodita iz morske pene, cela lepota, potrebne su sve moći pesnika i dar, i um, i znanje, i rad, a i sav život pesnikov da je angažovan. Jedno samo znam da danas kad borba naše zemlje, kad problem našeg socijalizma, dobija svetske razmere, našoj poeziji otvaraju se neslućene mogućnosti da zazvuči *najčovečnije* koliko god je to danas moguće.

Predavanje održano na Večeri savremene lirike (16 decembra 1950) na kome su recitovani stihovi Desanke Maksimović, Jovana Popovića, Skendera Kulenovića, Oskara Daviča, Tanasija Mladenovića, Dušana Kostića, Rista Tošovića, Ljubiše Jocića i Stevana Raičkovića.

KULTURNE VESTI

KNJIŽEVNE VEČERI POVODOM DANA ARMIJE U SKOPLJU — Povodom Dana Jugoslovenske armije, Udruženje književnika NR Makedonije u Skoplju priredilo je dve književne večeri za građanstvo i pripadnike Armije. Književnici Blažo Koneski, Aco Šopov, Kole Čašule, Vasil Iljoski, Srbo Ivanovski i Gogo Ivanovski, čitali su svoje radove.

PEDESETOGODIŠNJICA KOMPOZITORA ŠKERJANCA — Prošle nedelje navršilo se 50 godina života jugoslovenskog kompozitora i muzičkog pedagoga Lucijana Marije Škerjanca. Škerjanc je svoj dosadašnji put obeležio značajnim umetničkim radom. Kao dirigent on je niz godina uspešno rukovodio orkestrom »Glazbene matice«, dirigovao simfoniskim orkestrima u Ljubljani, a kao pijanista gostovao u raznim mestima naše zemlje i u inostranstvu. Veliku aktivnost pokazao je Škerjanc i kao profesor Muzičke akademije u Ljubljani. Napisao je veliki broj muzičkih kritika, eseja i knjigu o životu i radu kompozitora Adamića i Mihevca.

Najznačajniji je njegov kompozitorski rad. Komponovao je pet simfonija, pet kvarteta dva violinska i jedan klavirski koncerat, zatim dramsku uvertiru, dve kantate za soliste, hor i orkestar i nekoliko klavirskih kompozicija. U znak priznanja za njegov plodan rad Slovenska akademija znanosti i umetnosti primila je Lucijana Škerjanca za svog redovnog člana.

SPOMENIK NARODNOM HEROJU MLADENU STOJANOVIĆU — Na Dan armije u Prijedoru je svečano otkriven spomenik Narodnom heroju Mladenu Stojanoviću. Statuu za spomenik izradio je Mladenov brat, vajar Sreten Stojanović. Na granitnom postolju spomenika, na bronzanim pločama ispisani su stihovi kojima je narod Kozare u toku rata opevao Mladena Stojanovića kao jednog od organizatora ustanka. Na kući u kojoj je živeo i radio Mladen Stojanović postavljena je spomenploča.

OTVORENA JE IZLOŽBA REPRODUKCIJA VELIKIH UMETNIČKIH DELA — U galeriji Udruženja likovnih umetnika Srbije, otvorena je izložba reprodukcija dela najpoznatijih svetskih majstora. Na pristupačan i zanimljiv način, prikazana je likovna umetnost Pompeje (dekorativni mozaici i freske sa prizorima iz svakodnevnog života), vizantiska umetnost čiji se uticaj dugo osećao u Italiji, naročito u Raveni, zatim primeri srpskog srednjovekovnog slikarstva, dela najčuvenijih pretstavnika italijanske renesanse, flamansko i holandsko slikarstvo, čuvenih panskih slikara; venecijansko slikarstvo osamnaestog veka, francusko i englesko slikarstvo sedamnaestog i osamnaestog veka i veliki broj reprodukcija radova francuskih impresionista. Manji deo izložbe posvećen je islamskoj umetnosti (indiskoj i persiskoj). Izloženo je takođe nekoliko reprodukcija radova kineskih i japanskih srednjovekovnih slikara.

Na izložbi se naročito ističu reprodukcije radova italijanskih majstora Mikelanđela, Da Vinčija, Rafaela i drugih. Zatim crteži Rembranta, Goje i Domijea. Kopije slika čuvenog flamanskog slikara Brojgla, reprodukcije Rubensa, Vermera Van Delfta, zbirke sepija i akvarela francuskih majstora Kluea, Lorema, Pusena, Lenena, Sardena, Davida, Žerikoa, Delakroa i Domijea.

Pored umetničkih reprodukcija najčuvenijih svetskih preduzeća Pipera, Alinarija i Zakomea, na izložbi se nalazi i nekoliko kopija srpskih srednjovekovnih fresaka. Izloženo je preko sto sedamdeset reprodukcija, među kojima priličan broj faksimila.

Značaj ove izložbe je veliki, jer u našoj zemlji ne postoje velike kolekcije originala ili reprodukcija najpoznatijih pretstavnika pojedinih epoha likovne umetnosti.

NOVI LIST ZA DECU U HRVATSKOJ — Krajem januara iduće godine Zemaljski savet Saveza pionira Hrvatske, počeće da izdaje list za decu pretškolskog doba i učenike osnovnih škola. Kao beogradski »Poletarac« i ljubljanski »Ciciban«, list će obrađivati pitanja iz nastave i vaspitanja pionira.

U CARIČINOM GRADU OTKRIVENI SU MOZAICI VELIKE UMETNIČKE I NAUČNE VREDNOSTI

Otkopavanja Caričinog Grada, koja su vršena tokom ove godine, dala su izvanredno značajne rezultate. Grupa naučnih saradnika Arheološkog instituta Srpske akademije nauka, uz pomoć studenata arheologije i arhitekture Beogradskog univerziteta, završila je ispitivanje bazilike u jednom delu ovog drevnog vizantiskog grada. Osim toga, arheolozi su radili i na iskopavanju ulice koja vodi od centralnog kružnog trga do istočne gradske kapije. Radovima je rukovodio saradnik Instituta Đirđe Mano Zisi.

Najveća dragocenost ovogodišnjih otkopavanja nesumnjivo je otkrivanje prilično dobro sačuvanih mozaika. Oni su pronađeni na podu srednjeg broda ranije otkopane bazilike. Mozaici su sastavljeni od raznih pločica: staklenih, pozlaćenih, obojenih u raznim bojama. Oni zauzimaju prostor od skoro 16 x 8 metara. Na mozaicima su velike figuralne kompozicije sa raznim scenama iz života ljudi i životinja. Vrednost ovih mozaika nije samo u raznobojnosti i neobičnoj živosti scena, već i u izvanrednom senčenju likova. Pored toga, ovi mozaici pretstavljaju najveće dosada poznate figuralne kompozicije u našoj zemlji iz doba kasne antike i rane Vizantije. Oni pokazuju i to da je ovo naselje bilo na veoma visokom stupnju kulture.

Tokom radova pronađena je i veća količina novca koji je bio u opticaju do Iraklijeve vladavine, odnosno do dolaska Slovena u ove krajeve. Pronađeni su i interesantni primerci gvozdenih alata, kao i ostaci raznovrsnog oružja. Nađeni su takođe i mnogi tragovi slovenskih naselja s ognjištima, što pokazuje da su u Caričinom Gradu kasnije, posle zauzimanja grada, živeli i Sloveni.

U pesnikovoj radionici

Nedavno je Gustav Krklec u ovom listu obratio pažnju mladim pesnicima na potrebu da svoje pesme očiste »od pleve« pre nego što ih pošalju u štampariju. Preporuka je mogla biti proširena i na neke starije pesnike koji takođe objavljuju pesme s nedostacima koji se često s malo pažnje mogu lako otstraniti, te čovek mora da se upita zašto to nisu učinili. Zar svoju pesmu nisu pre objave glasno pročitali? Ili, što je nisu dali nekom prijatelju da je *njima* glasno pročita? Tako bi svakako otkrili te, često sitne, mrlje koje od lepe pesme prave rđavu, da ne kažemo ružnu.

Korist od Krklečeve preporuke biće još veća ako se na objavljenim pesmama ukaže na nedostatke i pokaže kako su oni mogli biti uklonjeni. Za to bi bilo najzgodnije osnovati u »Književnim novinama« stalnu rubriku, otvorenu svima čitaocima, u kojoj bi se stalnom saradnjom čitalaca, kritičara i pesnika postiglo više nego kritikama posle objave zbirke pesama, kada se nedostaci mogu popraviti tek u drugom izdanju.

Evo jednog primera iz koga se vidi kako je zamišljen taj posao.

U jednoj vrlo lepoj pesmi, s tečnim i pravilnim stihovima u dvanaestercu, nalaze se i ovi stihovi:

1) »sa maramom bijelom dugo mu mahala«;
2) »ili su kraj rijeke bijelo rublje prale«;
3) »da i u smrti gledaju ko žive«.

Prvi stih ima trinaest slogova, dakle jedan više nego što sme da bude. Predah je posle sedmog sloga, koji pomeranjem dotadašnjeg predaha čini da taj stih zvuči kao proza. Međutim, lek je prost: umesto »sa« staviti »s« i stih je dobar.

Možda će pesnik u svoju odbranu navesti da je tako napisao jer »bijelom« čita kao »bjelom«. Ta se odbrana može lako obesnažiti primerima iz same pesme, pošto je docnije stavljeno dvaput »bijelo«.

U drugom stihu imamo opet predah posle sedmog sloga, a posle predaha imamo opet sedam slogova, dakle u stihu četrnaest umesto dvanaest. Lek je i ovde prost: umesto »ili« staviti »il'«, i umesto »bijelo« staviti »b'jelo«.

Treći stih je jedanaesterac, jer je predah posle petog sloga, umesto posle šestog. Treba dodati jedan slog: umesto »smrti« staviti »samrti« ili, možda bolje, umesto »u smrti« staviti »posle smrti« i stih je pravilan. Korist od ove druge izmene bila bi i ta što bi se ukinuo zev »da i u«, na što pesnik takođe treba da pazi.

Ovo je prilika da se rekne nekoliko reči o stihovima u južnom narečju. Nekiput pesnik piše »ije« kao *jedan* slog, a nekiput kao dva sloga. Pravilno je ovo drugo, jer naš jezik ne zna za diftonge, a i kad bi znao, čitalac takvih pesama ne zna kako treba da pročita.

Druga napomena kojoj pomenuta pesma daje povod je ovo. Naš je stih *silabičan*, to jest, u njemu je od značaja *broj slogova*, a ne broj *arza* kao za druge akcenatske stihove (nemački i engleski). Zato pesnik, kad je usvojio *jedan* stih za celu pesmu, mora u svakom stihu da napiše isti broj *slogova* s predahom (cezurom ili dijerezom) na istom mestu.

Svetislav PREDIĆ

Branko Kovačević: Crtež

PRISTLI
NA SCENI BEOGRADSKOG DRAMSKOG POZORIŠTA

Džon Pristli nije nepoznat beogradskoj pozorišnoj publici. I pre premijere »Inspektor je došao«, a na pretstavi »Dođoše do grada« (prikazanoj u Narodnom pozorištu 1946 g.), mogli smo da upoznamo vrednost ovog progresivnog dramskog pisca koji u savremenoj engleskoj literaturi zauzima markantno mesto.

Po specifičnosti svoje obrade, Pristlijev dramski rad spada u vrstu onih dela, koja su neuobičajena i malo neprikladna za scenu realističkog pozorišta. Otuda, prirodno, što je jedan deo publike, posle pretstave »Inspektor je došao«, ostao nešto zbunjen (delom i zbog režije). Očigledno, radilo se o nedovoljnom razumevanju te specifičnosti.

Pristli, naime, pripada onoj grupi književnika koji — da bi iskazali svoju misao — grade delo čija će lica i njihove akcije, radnju i njen tok, probleme i njihova rešenja, podvrći svom subjektivnom gledanju i oceni. Njihovo delo ne zahvata život i ljude onakvim kakvi oni do srži jesu: u njemu nema do kraja realističkog slikanja događaja i likova; društvenu problematiku ne tretiraju u njenim najrealnijim odnosima i sukobima, nego o njoj raspravljaju pošto je prelome u prizmi vlastitih mišljenja i osećanja. Stvarnu životnu dramatiku, dakle, prenose na zamišljen teren koji je, uistini, svet njihovih ličnih nazora i ideološkog stava prema određenim društveno-političkim zbivanjima.

Zbog toga, ličnosti takvih dela deluju apstraktno, radnja konstruisano, reč verbalistički. Dobiva se, naime, utisak, da se čitava drama odigrava negde van svakodnevne životne prakse, negde u krugu izvesnog broja teoretičara, koji menjaju misli o životnim problemima onako kako su ih — svaki na svoj način — videli, doživeli ili osetili.

Takav postupak u umetničkom oblikovanju života ne mora da znači suprotstavljanje, sakrivanje ili lažno prikazivanje objektivne istine. (Kod Pristlija to zacelo nije). On je samo jedan poseban, specifičan metod koji, doduše, nije najpodesniji, ali koji može da deluje i te kako pozitivno i stvaralački.

Ma da konstruisana, Pristlijeva dramska literatura — pa i »Inspektor je došao« — očevidno je nadahnuta na poprištu borbe dva klasno oprečna sveta: reakcionarno-kapitalističkog i revolucionarno-proleterskog. U njoj, istina, nema precizne analize tog sukoba, niti najpravilnije ukazanog puta za konačno rešenje te borbe (puta revolucionarno-klasnog okršaja), ali zato ima duboke mržnje prema starom i iskrene ljubavi prema novom svetu. Prkosnom mišlju kritičara i žučnom rečju satiričara, Pristli, u svojim dramama, razotkriva mnoge nakaradnosti vladajućeg društvenog sloja Engleske, čiji je savremenik.

Nastrojen demokratskim i naprednim shvatanjima on, u svojim delima, izriče osudu raznim društvenim nakaznostima, zbog kojih pate milioni malih, običnih ljudi, a za koje on uvek ispoljava iskrene simpatije. Pristli je prožet plemenitim osećanjem za progresivno čovečanstvo i čvrsto veruje u njegovu pobedu. Iako je način njegove borbe katkad naivan i bolećiv (što je svakako proisteklo iz njegovih posebnih ideoloških ubeđenja), on je stao na pozicije književnika — umetnika koji se pošteno bori za mir i ljudsku sreću.

U scenskom postavljanju njegove drame »Inspektor je došao« reditelj Predrag Dinulović našao se pred alternativom: da li Pristlijevo misaono pozorište, spustiti na teren realističkog tumačenja, ili se držati pisca i njegove koncepcije? Pri tome, on se odlučio za ovo prvo (ma da — čini se — ni ovaj drugi, simbolistički način prikazivanja ne bi štetio delu). U sprovođenju tog plana Dinulović, međutim, nije do kraja izdržao što je, mislim, trebalo učiniti, jer bi pretstava delovala razumljivije, pristupačnije i bliskije.

No, ne može se reći da pretstava »Inspektor je došao« nije našla svoj odraz u emotivnosti gledalaca. Naprotiv, ona je dobrim delom vrlo snažno, čak i impresivno delovala, — i to zahvaljujući reditelju, koji je u priličnoj meri iskoristio fino, tanano, upravo goblensko tkivo Pristlijeve literature; znatno izvukao i razvio umetničke sposobnosti glumaca i među njima uspostavio živi i aktivni kontakt; ostvario kontinuitet pretstave koja se razvijala u odgovarajućem i kulminirajućem tonu. U cilju sažimanja radnje — skoro svedene samo na dijalog — spojio je dva prva čina, koja su se odvijala, takoreći, u jednom dahu (ma da je u tom spajanju mogao izvestan pleonastičan tekst da briše, kako prvi deo pretstave ne bi trajao čitavih 70 minuta, što je moralo negativno da se odrazi u pažnji gledaočevoj).

Pri oceni glumaca, potrebno je istaći da je, i ovom prilikom, došao do vidnog izraza kolektivni metod pretstavljanja, koji sve više prožima rad ovog mladog ansambla. Naime, pretstava je realizovana u kompaktnom, ujednačenom stilu. Izrazito slabih mesta nije bilo. Ukoliko je i postojalo izvesnih razlika u kvalitetu pojedinih interpretacija, one nisu narušavale izvođačku homogenost pretstave, što je nužno u ovoj vrsti pozorišnog stvaranja.

Blaženka Katalinić, u g-đi Berling, potvrdila je sposobnost da zađe u ličnosti, raznovrsne po svom psihološkom intenzitetu, i oživi ih skoro do najsuptilnijih detalja. Bogatstvom svog scenskog iskustva i glumačkom inventivnošću, ubedljivo je dočarala lik engleske ledi, iz čije svake reči i gesta do odvratnosti izbija moralna golotinja, skrivena velom lažne humanitarnosti i milosrđa.

Tu ulogu u alternaciji igrala je Azalea Đačić. I pored očiglednog truda, njena Sibila bila je kvalitetno ispod Katalinićkine. Nedostajali su joj stalnija prirodnost i one osobine ljudi »viših« krugova koji, svesni svoje moći, u svojim postupcima — ma koliko bili beskrupulozni — ostaju hladni, samouvereni i gordi.

Posle vanredno donete uloge Nika u »Škupu«, Milan Vujnović, u tumačenju bezdušnog eksploatatora Berlinga, ovoga puta je nešto podbacio. Ma da u osnovi pogođen, Berling Vujnovića dat je u pomalo isprekidanom i nervoznom tonu. Mestimično je potsećao na čoveka s našeg tla.

Šejlu, njihovu kćer, tumačili su Olga Ivanović i Ksenija Jovanović. Držeći se režiske koncepcije, one su — svaka na svoj način — ostvarile pokajnički lik kćeri koja se, iz nedovoljno motivisanih pobuda, suprotstavlja kladi, čiji je iver, — roditeljima. Nasuprot Ivanovićevoj, koja je Šejlu kreirala u prilično naprasitom, praskavom i skoro patetičnom raspoloženju — Jovanovićeva je, svojom smirenošću i intimnom proživljenošću, bila iskrenija i uverljivija. Scene sa Džeraldom, a naročito ona sa prstenom, delovale su glumački najzrelije i najistinitije.

Sin Berlingovih — Erik, koji je prema autoru istovremeno i vinovnik tragedije radnice Eve Smit i čovek koji se gadi nad nečovečnim postupcima ostalih vinovnika te iste tragedije, prilično je problematična ličnost koja deluje najneubedljivije. Otuda — ne samo za reditelja, nego i za glumca — ona prestavlja složen problem. Razvijajući se uglavnom linijom rediteljeve zamisli, Mihajlo Paskaljević se trudio da što prisnije ovlada psihologijom konfuznog Erikovog lika. U tom nastojanju ostao je u granicama korektnosti. Na reprizi pretstavi bio je upadljivo bolji

Stiče se utisak da ovom, inače, darovitom glumcu mnogo smeta slab govorni organ. Ni dikcija mu nije najrazgovetnija, tako da se, mestimično, njegova reč ne razume čak ni u prvom parteru.

Džerald, verenik Šejin, koji u zadovoljenju svojih snobovskih prohteva nema moralnih obzira, imao je u Radu Markoviću vrlo dobrog interpretatora. Ležerno, nonšalantno, sa neposrednom osećajnošću pronikao je on u dušu grofa-fabrikanta, koji je u odbrani svojih klasnih pozicija dostojanstveno miran, ali đavolski tvrd i postojan. Od onog trenutka kada ga Gul raskrinkava, došao je do punog izražaja njegov neosporivi glumački talenat.

Iako joj tekst nije dozvoljavao da dođe do jačeg naglaska, Kostićeva je sa primetnom unutarnjom doživljenošću ostvarila lik skromne Edne, koju su društveni uslovi naterali i položaj sluge.

Naslovnu i glavnu ulogu u komadu — inspektora Gula, igrao je Salko Repak. U težnji da nosiocu Pristlijeve misli, inače fiktivnoj ličnosti, dade realističkiju podlogu, Repak je delovao snažno sa, možda, malo nategnutim akcentom njegove poente u poslednjoj sceni, čija je tirada prilično deklamatorski i prazno zvučala.

Rađen sa dosta razvijenim smislom, dekor Milenka Šerbana znatno je doprineo oživljavanju atmosfere bogatog doma Berlingovih.

Kostimi, za koje je dala nacrte Danka Pavlović, krojački nisu bili bogzna kako ukusno rešeni (naročito kostim Sibile).

Šminka je jako pomoćno sredstvo za upotpunjavanje scenskog izraza jedne određene ličnosti, što obavezuje glumce (kad već nema specijalnog šminkera) da joj studioznije prilaze. U odnosu na svoju kćer, Đačićeva je, međutim, izgledala nedovoljno stara, čime je štetila opštem utisku svoje uloge.

Milutin ČOLIĆ

BIBLIOGRAFIJA

Michelangelo: Soneti. Preveo Olinko Delorko. Izdanje Državnog izdavačkog poduzeća Hrvatske »Zora«, Zagreb 1950, latinicom, str. 110, cijena 33 din.

M. Gorki: Djela, knjiga XII, pripovijetke: »Jadikovke«, »Romantičar«, »Mordvinka«, »Zgoda iz Makarova života«, »Požar«, »Gazda«. Preveo Gustav Krklec. Izdanje »Kulture«, Zagreb 1950, latinicom, str. 278, cijena 57 din.

M. Gorki: Djela, knjiga XV, pripovetke — drame: »Tri dana«, »Krađa«, »Zločinci«, »Zikovi«, »Lažan novac«, »Starac«. Pripovetke prevela Vera Stojić, drame preveo M. Đoković. Izdanje »Kulture«, Zagreb 1950, latinicom, str. 339, cijena 67 din.

Stendal: Crveno i crno, hronika XIX veka. Preveo Miloš Jovanović. Izdanje »Matice srpske«, Novi Sad 1950 ćirilicom, str. 550, cena ?

Hrvatska književna kritika, svezak I od Vraza do Markovića. Izdanje »Matice hrvatske«, Zagreb 1950, latinicom, str. 284, cijena 85 din.

»Književnost«, broj 11. Beograd 1950, cena 30 din.

Redakcioni odbor

Fran Albreht, Jovan Boškovski, Joža Horvat, Dušan Kostić, Tanasije Mladenović, Jovan Popović, Mehmed Selimović i Risto Tošović.

PRETPLATA ZA KNJIŽEVNE NOVINE
Za našu zemlju na 6 meseci 100 dinara i na godinu dana 200 dinara
Za inostranstvo na 3 meseca 65 dinara, na 6 meseci [illegible] dinara [illegible] godinu dana 260 dinara
Broj čekovnog računa 102-9032820
Pošt. fah redakcije 614
Poštanski fah administracije 629
Rukopisi se ne vraćaju

Odgovorni urednik Jovan Popović, Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »[illegible]ba« Beograd, Kardeljeva 31.